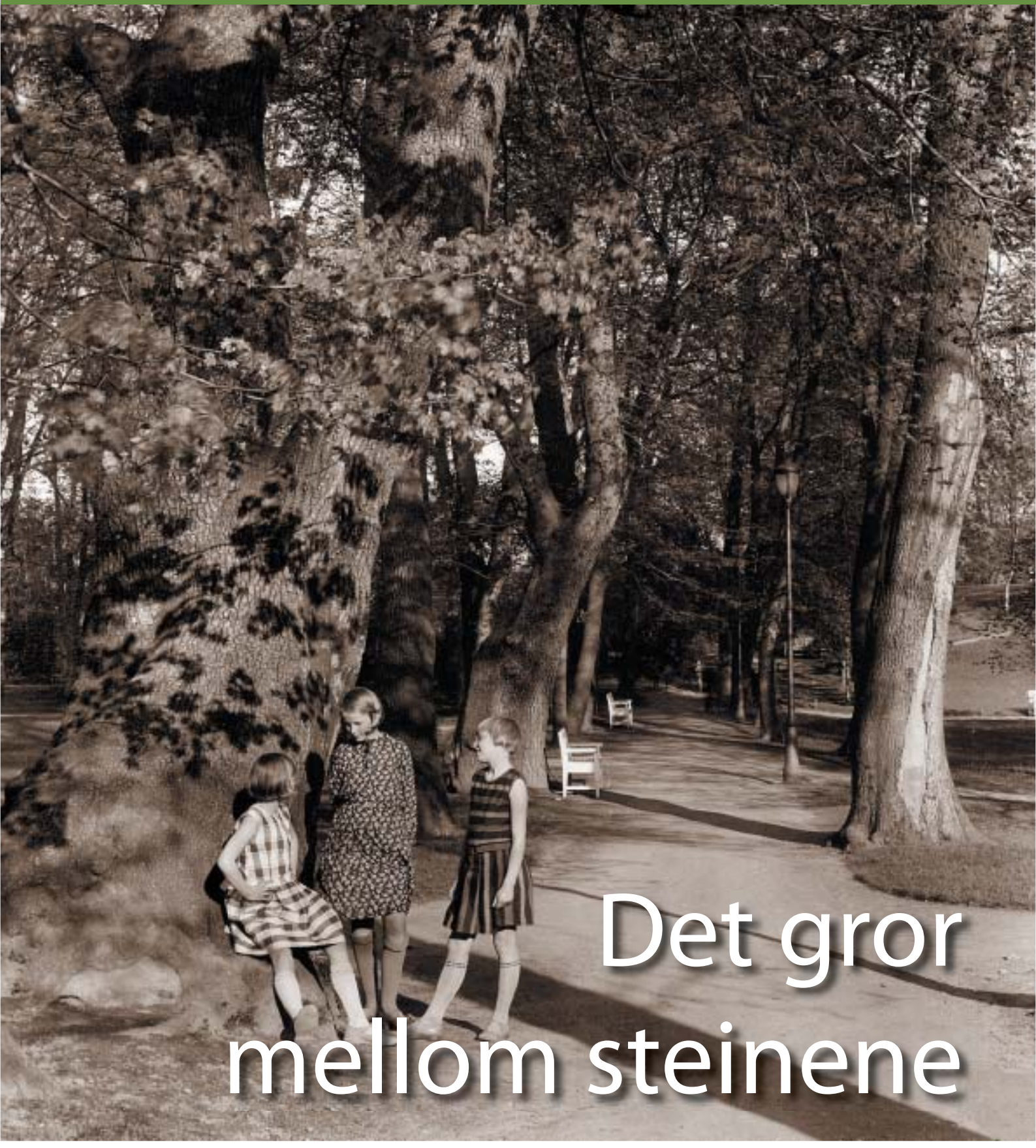

TOBIAS

Tidsskrift for arkiv og oslohistorie

nr 2 og 3 2006

Oslo byarkiv

Det gror
mellom steinene

TOBIAS

Tidsskrift for arkiv og oslohistorie

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0005/099

Forsidefoto: De ærverdige trærne i den delen av Frognerparken som hadde betegnelsen "Gamleparken", ble plantet i slottsprest Bernt A. Sverdrups tid på Frogner hovedgård fra 1774 til 1787. Alleene, som står der også i dag, er rester av den praktfulle barokkhagen i tilknytning til hovedbygningen. "Gamleparken" er navnet på området øst for hovedbygningen. Arealet ble innkjøpt av kommunen i 1896, og skulle opprinnelig bli kirkegård. 1929. Foto: Neupert.

Oslo byarkiv

Besøksadresse: Maridalsveien 3

Postadresse: Kultur- og idrettsetaten (KIE),

Byarkivet, Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

Telefon: 02 180

Telefaks: 23 46 03 01

E-post: postmottak@kie.oslo.kommune.no

Internett: www.byarkivet.oslo.kommune.no

Lesesal

mandag-fredag 9-15

torsdag 12-18

Redaksjon

Bård Alslevik (redaktør)

Anne Marit Noraker (layout)

Morten Brøten

Øystein Eike

Torgim Hegdal

Gro Røde

Anette Walmann

ISSN 0804-2454

Opplag: 3000

15. årgang

Trykk: Grimshei trykkeri AS

Det gror mellom steinene

Tittelen på denne utgaven av TOBIAS refererer til filmen med samme navn. *Det gror mellom steinene* ble laget i 1948 og var en av de første filmene i rekken av 160 oslofilmer som Oslo kinematografer finansierte i tråd med direktør Kristoffer Aamots visjon om å dokumentere byen gjennom kameralinsen.

Filmen har undertittelen *Byens parker*, en undertittel som vi også kunne ha brukt på dette TOBIAS. For det er byens parker, disses historie, den endrede bruk og funksjon, vi ønsker å formidle i dette nummeret. Noen vil kanskje savne Frognerparken eller Slottsparken, eller sin lokale park. Men vi har vært nødt til å gjøre et utvalg blant de flere hundre hyllemeter med parkhistorie som ligger godt bevart i Byarkivets magasiner.

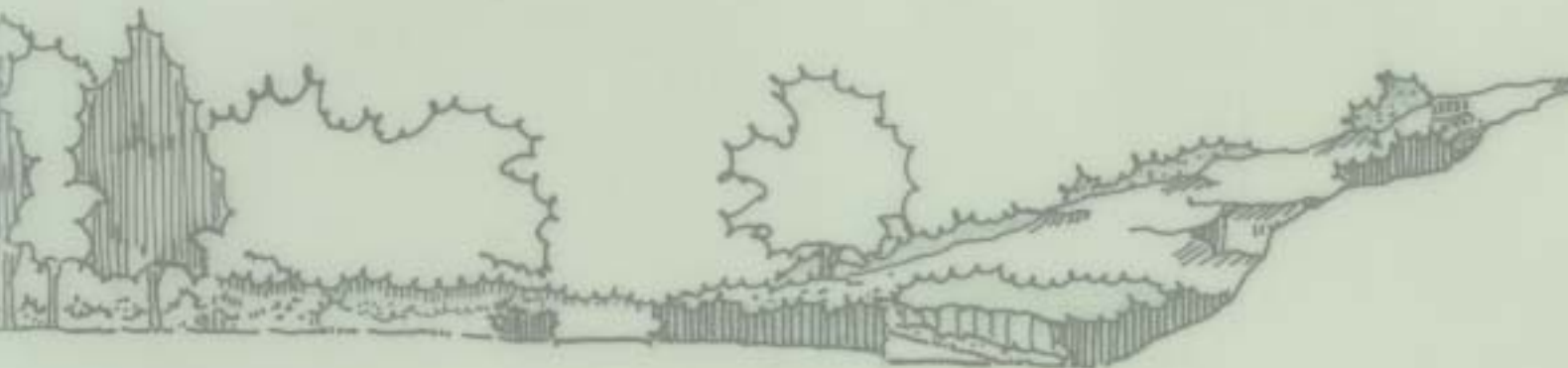
Foruten det skrevne ord, finnes det en stor samling fotografier. Mange av bildene er så flotte at vi har spandert ekstra plass på dem i dette nummeret. Her finnes også kart og tegninger som viser hvordan parkplanleggerne har tenkt, og som er nyttig dokumentasjon når parker i vår tid skal føres tilbake til sin opprinnelige form.

Ulf Greber (1912-1979) hadde manus og regi på *Det gror mellom steinene*. Foruten å være filmskaper, var han også psykolog. Han var klar over hvilken mentale funksjon parken hadde på byens befolkning. "Parkerne gror opp mellom steinveggene, den gir frisk luft til lungene og fred i sinnet i dagens travelhet", sier kommentatoren.

Filmen er derfor et aldri så lite mentalhygienisk dokument: Det er høyt til værs mellom murveggene, konstaterer den lille gutten i filmens åpningssekvens og titter opp. Men den lille gutten vet hvor han skal, til parken, med seilbåten i hånden. Før var parkene bare til pryd, nå er de "blitt ett rom til i leiligheten våre... slått på vidt gap for gamle og for unge".

Det gror mellom steinene og 23 andre oslofilmer fra perioden 1947 til 1966 kan du se på den nye DVD-utgivelsen som Oslo byarkiv gir ut sammen med Norsk Filminstitutt. Lanseringen skjer under Kulturnatta den 15. september, på Kuba ved Akerselvas bredder. Inntil da, og i tiden etterpå, kan du kose deg med dette nummeret av TOBIAS om byens parker.

Bård Alslevik
redaktør

INNHOLD

- 4 *OSLOS BYPARKER*
Øystein Eike
- 10 *DET BEGYNTE MED ST. HANSHAUGEN*
Anette Walmann
- 16 *PARKEN PÅ BYENS TAK*
Bård Alsvik
- 20 *FOLKEPARKENES HISTORIE*
Bård Alsvik
- 25 *PARKMUSIKKEN PÅ 1920-TALLET*
Bård Alsvik
- 28 *LA DE LEVENDE FÅ SOFIENBERG TIL PARK!*
Anne Marit Noraker
- 34 *HERREGÅRDSHAGEN SOM BLE PARK*
Gro Røde
- 38 *SLÅ PÅ RING I BYENS PARKER*
Bård Alsvik
- 42 *BIRKELUNDEN - "DISTANCERER STUDENTERLUNDEN I TRIVSEL"*
Ellen Røsjø
- 48 *MATAUK I PARK OG PARSELLER*
Anne Marit Noraker
- 54 *KAMPEN PARK - "EN SJELDEN SMUK UDSIGT"*
Morten Brøten

Parkene utgjør sammen med hager, kirkegårder, veibepantning og alleer byens grøntområder. I tillegg kommer friområdene utenfor bykjernen. Først var parkene en pryd og en luksus, et bilde man ønsket å gi av byen. Men etter som byen vokste og ble tettere, og industrialiseringen skjøt fart, ble parkene sett på som en nødvendighet.

Oslos byparker

TEKST Øystein Eike

Oslo har ingen Central Park, Hyde Park eller Tiergarten. Men byens mer beskjedne parker, blir høyt verdsatt. De brukes året rundt, og på varme sommerdager strømmer tusenvis til parkene for å grille, slikke sol, spille løkkefotball og volleyball. Parkene rommer en hel verden av aktiviteter, organiserte eller uorganiserte. Forskjønnelse og rekreasjon har vært målet for utviklingen av parkene, en smak av natur midt i betong og murstein.

De tidligste parkene

I dag er en park først og fremst et grønt-område eid, opparbeidet og vedlikeholdt av det offentlige. Da Christiania fikk sine første parker, var imidlertid ikke parkarbeid et offentlig anliggende. Utgangspunktet for parkene var de private hagene; noen i velordnet renessansestil, noen i en mer pompøs barokkstil, og andre igjen i en friere engelsk landskapsstil. Det var først og fremst byens velstående borgere som fikk nyte godt av dem, men noen hager var på slutten av 1700-tallet åpne for offentligheten. Ved Paleet, nede ved dagens sentralbanestasjon, lå Bernt Ankers paléhage. Den var åpen for publikum. Det samme var en hage ved Munkedammen. På Akershus festning ble Kanonparken anlagt i 1770-årene, en park som er der fremdeles.

Først i 1805-06 fikk byen sin første bypark. Det var Grønningen, også kalt Esplanaden. Den ligger der fremdeles, selv om Børsen ble bygget midt i parken i 1826. Vi kjenner den i dag som Børshagen. Det ble plantet over tre hundre lindetrær på det som da var en fylling over et tidligere basseng. Parken forfalt, men i 1812 tok Selskabet for Christiania Byes vel, senere Oslo bys vel, et initiativ til istandsettelse. Det markerer innledningen på selskapets arbeid for parkopparbeidelse og beplantning i byen. Samtidig er det også starten på et borgerlig engasjement for parksaken.

Området rundt festningen ble et populært promenadestrøk etter at det ble opparbeidet. Langs innfartsveiene til byen ble det plantet trær. Selskapet anla blant annet i 1830-årene alleer på begge sider av Storgata, ved Nybrua, og også videre opp i Trondheimsveien til botanisk hage. Det overtok ansvaret for Krohgstøtten, ved vestenden av Nybrua. Kommunen lot selskapet overta området rundt Krohgstøtten også, slik at området

mellom daværende Mangelsgården i Storgata (Prinds Christian Augusts Minde) og botanisk hage var innrammet av en allé, og med et beplantet område rundt Krohgstøtten. Ressursene til selskapet var ikke tilstrekkelige til å råde bot på slitasjen og hærverket på beplantningen, slik at det forfalt utover på 1840-tallet. I 1853 tok kommunen området ved Krohgstøtten tilbake, og flyttet byens sykehus dit.

Mer planmessige og varige var statens parkanlegg i Christiania. Slottsparken ble anlagt fra 1838, trolig som et samarbeid mellom slottets arkitekt Linstow, og slottsgartneren Martin Mortensen. Sistnevnte hadde også bidratt til beplantningen ved Nybrua. Studenterlunden ble etter hvert navnet på området foran universitetet. Og like ved ble området foran Stortinget anlagt som park. Sammen med bygningene som huset hovedstadsinstitusjonene, ble parkene opparbeidet for å gi byen et snev av monumentalt preg. Som hovedstad måtte den være representativ. Det var et motiv som også preget byens borgere og politikere i økende grad, i tillegg til et generelt ønske om å fremstå som en pen by.

En svulmende by

Landet opplevde en rivende økonomisk, politisk og sosial utvikling på 1800-tallet. Det var fremfor alt hovedstaden som bar preg av forandringene. Byen vokste voldsomt. I 1815 bodde det rundt ti tusen mennesker i Christiania. Seksti år senere bodde det ca 75 000, og i 1900 var befolkningstallet etter byutvidelser og tilflytting kommet opp i nesten 230 000. Byen var blitt trang. Løkkene ble hurtig oppspist av industri og boliger. Bygårdene ble høyere, og tåken og røyken lå tungt over byen i store deler av året.

Kommunen begynte å befatte seg med beplantningen fra 1857, da den bevilget mindre midler til formålet. Etter hvert overtok kommunen selv beplantningsarbeidet. Ansvaret lå under veivesenet. Slottsgartneren, først Morten Mortensen, og senere Carl Kaiser, ble leid inn som faglig konsulent. Fra 1875 var et beplantningsvesen etablert, under ingeniørvesenet. Det ble ansatt en gartner, men han hadde bare praktiske oppgaver, mens det faglige ansvaret lå hos stadsingeniøren med konsulentbistand fra slottsgartneren.

Bruksplen. Da Parkvesenet ble opprettet som egen etat i 1916 var et nytt ideal på vei inn i parkplanleggingen. Parkene skulle ikke lenger bare være en prydd for øyet, men også en fryd for folk å bruke. Bruksplenene var det klareste uttrykket for dette. Ukjent fotograf.

Forrige side: **Torshovparken** er et godt eksempel på nye park- og boidealer. Parken ble anlagt i sammenheng med utbyggingen av boligområdet mellom første verdenskrig og midten av 1920-tallet. Den ble planlagt som en brukspark, med vekt på store, åpne flater til å oppholde seg på. Bildet er tatt i 1933, to år etter den offisielle åpningen av parken. Foto: Neupert.

Akerselvas bredder. Ideen om å utnytte Akerelvas bredder som et parkbelte gjennom byen, ble lansert av borgermester Jacob Høe i 1915. Tre år senere ble parkplanen for strekningen Nybrua – Ankerbrua vedtatt. Parkutvalget, som både skulle behandle saker før de gikk til formannskapet og som fungerte som en slags estetisk tilsynskomite, er her på befarings ved Ankerbrua. Bildene er antakeligvis tatt omkring 1935. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0008/163

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0007/154

I andre halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, ble det anlagt en rekke parker. Noen av dem er av våre mest brukte den dag i dag. Det var Kampen park, Stensparken, Olaf Ryes plass og Vålerenga park. Birkelunden ble anlagt midt i Thorvald Meyers Grünerløkka, som et pusterom i den folkerike arbeiderbydelen. I 1882 ga Meyer Birkelunden til kommunen. Det største og viktigste anlegget var St. Hanshaugen. Beplantningen begynte for alvor i 1865, og det var Selskabet for Christiania Byes Vel som sto for den. Kommunen overtok selv etter hvert, og anla bassenget på toppen i 1872-75. Parken ble utvidet flere ganger, etter oppkjøp av deler av eiendommene rundt, og i 1909 hadde den fått sin nåværende størrelse.

Kommunens kjøp og opparbeidelse av eiendommer i byen til parkformål, skyldtes et økende behov og en erkjennelse av at bymiljøet var ubehagelig og alt annet enn helsefremmende. Byen var blitt trangbodd, luften var forurenset av fyring, kloakkhåndteringen var ikke kommet under ordnede forhold, og tåken lå ofte som et lokk over byen.

Denne erkjennelsen kommer tydelig til uttrykk da bystyret besluttet å kjøpe Ekebergområdet av konsul Ludvig Meyer i 1881. Som naturpark og idrettsplass faller saken utenfor et tema som begrenser seg til byparker, men kommunens motiver bak kjøpet forteller en del om tankegangen bak parkpolitikken. Stadsingeniøren var ivrig tilhenger av å kjøpe Ekeberg.

Området var lite bebygget eller brukt til jordbruk, og folk øst i byen brukte det allerede som utfluktssted, påpekte han. Om bymiljøet uttalte Magistraten at "Her som i andre store Byer maa den talrigere Del af Befolkningen nøies med indskrænkede og ofte usunde Boliger, hvor den ved en stor Bys Uddunstninger inficerede Luft bliver end yderligere forværret paa Grund af Bebyggelsens Beskaffenhed og mange Menneskers Sammenstuvning i et trangt Rum, og kun de færreste have Anledning til at udføre sit daglige Arbeide i fri Luft."

Parksituasjonen ble beskrevet slik: "Christiania er ikke rigt udstyret i Henseende til offentlige Pladse eller Parkanlæg; inden den bebyggede By findes ingen større aabne Pladse med Undtagelse af Slotsparken, som dog lidet søges af den ubemidlede Befolkning. Af større Anlæg udenfor byen eller i dens Udkanter eier Byen kun eet, nemlig St. Hanshougen, som endnu er ungt, ikke har stort Omfang og ifølge hele sin Plan mere er beregnet paa at tjene som et Maal for Spadsertur end som Udflugtssted."

Det kommunale virkeområdet var på denne tiden i ferd med å utvides voldsomt. Tilrettelegging av rekreasjonsmuligheter, særlig for de mindre velstående, ble også en kommunal oppgave. Parksaken var blitt kommunal, og parkpolitikken hadde et sosialt motiv. Magistraten erklærte at det var en "viktig kommunal Opgave at tilveibringe offentlige Anlæg, hvor Byens Befolkning i den gunstige Aarstid kan søge hen for at nyde frisk Luft og finde Adspredelse i en smuk Natur".

Parkpolitikk som folkeoppdragelse

I 1916 ble parkvesenet opprettet som egen etat. Marius Røhne ble ansatt som

bygartner, som etatens leder ble kalt. Han var utdannet landskapsarkitekt, den første i Norge. Røhne gikk i gang med arbeidet med ganske bestemte og uttalte ideer. Hans dom over tidligere tiders parkpolitikk var ikke nådig. Kommunen hadde vært uinteressert og passiv. Den hadde latt alle muligheter til å beholde vakre grøntområder i byen gå til spille. Når kommunen først hadde tatt et ansvar for parkene, hadde det blitt for puslete. Til overmål ble arbeidet ledet av folk uten faglig kompetanse.

Etableringen av parkvesenet med Røhne i spissen, markerte et gjennombrudd for parksaken. Både fra USA og fra kontinentet kom det nye ideer om hvordan parker burde anlegges, og hvordan de kunne brukes som sosialpolitiske og kulturpolitiske virkemidler. Det gjaldt for det første at parkene ble sett i sammenheng med øvrig byutvikling. Det var i og for seg ikke noe nytt, men grøntområdene ble en mer integrert og viktigere del av byplanleggingen og de nye boidealene. Erkjennelsen av den heldige virkningen grøntarealer hadde på kropp og sjel, var heller ikke noe nytt. Men fra rundt første verdenskrig fikk tanken en mer konkret utforming som sosialpolitisk program. Her bør Fernanda Nissen særlig nevnes. Hun var sosialdemokrat, og ble i 1917 første formann for parkutvalget. Nissen var en ivrig forkjemper for parksaken, og særlig for lekeplasser.

Parkene ble planlagt og anlagt med tanke på funksjonen i nærmiljøet i en helt annen grad enn tidligere. Leke- og idrettsplasser ble i større grad innarbeidet i parkplanene, i tillegg til de mer klassiske parkelementene, som gangveier, bed og musikkpaviljonger. I de større parkene kom også det som fremfor alt kjennetegnet det nye parkidealet: bruksplenen. Åpne gressflater inviterte til bruk, i motsetning til prydplenen omgitt av gjerder, og som ikke skulle trås på.

I Røhnes og Nissens parktanke inngikk en omsorg for arbeiderklassens kulturelle fremgang. Tilsvarende fremgangsrik var tanken om spredning av høyverdig kunst og kultur som midler for å trekke arbeiderklassen ut av den åndelige elendigheten. Parksaksforkjemperne gikk til kamp mot de lukkede og innhegnede parkene, til tross for at man så at parkene ble vandalisert. Røhne pekte på en "kulturell naturkjensle",

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0006/104

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0006/117

som bodde i alle mennesker. Det gjaldt å kultivere denne følelsen, og dermed dyrke frem en parkkultur hos den enkelte. Ustelte parker inviterte til hærverk. Gjennom intensivt stell og vedlikehold, og noe vakhold, ville vandaliseringen forsvinne. Parkene skulle tilføre noe vakkert og friskt til befolkningen i en støvete by. Derfor måtte gjerdene bort, og parkene måtte anlegges i tilknytning til boligene.

Nye anlegg i mellomkrigstiden, var Torshovparken, Uranienborgparken, Gråbeinsletta og Sagene kirke, og Grønland park. Arbeidet fortsatte også med

Øverst: **En sommerdag i Frognerparken** i 1926.
Foto: Neupert.

Nederst: **Barn på Amaldus Nilsens plass** ved Vestkanttorget i 1926. Parken ble opparbeidet i 1919-21, med rennende vann og "rock-garden".
Foto: Neupert.

*"Byens Befolkning i den gunstige
Aarstid kan søge hen for at nyde
frisk Luft og finde Adspredelse i
en smuk Natur."*

omlegging eller utvidelse av påbegynte eller eksisterende parker, som Stensparken og St. Hanshaugen.

Ironisk nok er byens viktigste, mest kjente og mest populære park anlagt nærmest på tvers av Røhnes idealer. Diskusjonene om hvordan området på Frogner skulle brukes, var mange. Arbeidet med planleggingen begynte allerede før jubileumsutstillingen i 1914. For Røhne gjorde variasjonen i terrenget området ideelt for park, til tross for at det var skjemet av veiene og broen som ble bygget til utstillingen. Røhnes plan om en park uten større inngrep, ble fullstendig overkjørt av Gustav Vigelands planer om en skulpturpark. Etter en årelang strid, som etterlot seg et anstrengt forhold mellom de to, var det Vigeland som fikk det som han ville. Store deler av parken ble formet etter Vigelands strenge system av akser, og med Monolitten struttende på toppen av Tørtberg. I ettertid må man kunne fastslå at bruksparken på Frogner lever i beste velgående med Vigelandsanlegget i sin midte.

Parken – mellom kultur og natur

Parkenes funksjon i Oslo må sees i sammenheng med de store friluftsområdene rundt byen. Kommunen gikk tidlig til erverv av betydelige områder langs sjøen. Rundt byen ligger Marka. Bedre kommunikasjoner, mer fritid og en

bevisst politikk, fikk Oslo-borgerne ut i disse områdene i stadig større antall. Da Aker og Oslo ble slått sammen, kom områdene på sett og vis enda nærmere.

Ideen om å la parkene bli utfartsveier til friområdene, ble lansert allerede i parkvesenets første arbeidsplan. Det ble ikke fulgt opp umiddelbart, men tanken om å bygge ut det som blant annet har blitt kalt "radiære parkårer", "parkstråler", "sportsbelter", "grønne fingre" eller "parkveier" ble tidlig mål for parkpolitikken. En plan for parkårene var tatt med i generalplanen av 1934. Tanken var å forsøke å binde sammen parkene og grøntområdene til parkårer, og videre å la disse bindes sammen med Nordmarka og Østmarka med turveier. Av de viktigste parkårene var, og er, Akerselva og Torshovdalen.

Befolkningstettheten og industri-driften langs Akerselva har vært betydelig. For hundre år siden var elva stinkende og grå, og det var nærmest umulig og utenkelig å ta seg frem langs bredden. Arbeidet med å rydde opp og forskjønne "Akerselvns bredder" tok til allerede i 1917, og har fortsatt tett opp til vår tid, med realiseringen av Akerselva miljøpark.

Etter sammenslåingen med Aker, begynte også den omfattende boligbyggingen i Groruddalen og rundt Østensjøvannet. De nye drabantbyene ble liggende i naturrike områder, og det ble kjøpt opp store arealer til rekrea-

Planteskole på Vestre Sogn. Etter som parkanleggingen akselererte i takt med det økonomiske oppsvinget de første par tiårene på 1900-tallet, økte behovet for beplantning. I 1916 ble det anlagt planteskole på Ila og i 1920 på Vestre Sogn i Aker. Ukjent fotograf.

Marius Røhne var landets første utdannede landskapsarkitekt, og Oslos første bygartner da Parkvesenet ble opprettet i 1916. Original: Oslo Bymuseum©. Ukjent fotograf.

sjonsformål. Den klassiske byparken ble værende igjen i indre by. Man ønsket lys og luft til beboerne, og anla svære gress-sletter rundt blokkene. Den nærliggende skogen ble tynnet ut, og man foretrakk enten naturlig vegetasjon eller trær og planter som krevde minst mulig stell. De sparsomt beplantede områdene ble oppfattet som goldt og menneskefiendtlig landskap, og etter hvert kom det en reaksjon. En viss parkopparbeidelse fant sted også i drabantbyene, da man etter hvert valgte å bryte opp gressørkene med mer konsentrert beplantning.

Den klassiske byparken er under press. Som parktype hører den først og fremst hjemme i en tid med en annen og tettere bystruktur enn drabantbyenes tidsalder. I tillegg konkurrerer den med mange interesser under byplanleggingen. Samtidig har det de siste ti-femten årene blitt fokusert mer på byparkenes ulike kvaliteter, som nå er retnings-givende for parkpolitikken. Parkene ligger ofte som vern om kulturminner, og ofte er parkene selv kulturminner. Byøkologien har fått større oppmerk-somhet. Naturen lever også i byer, og byen har sin særegne flora og fauna. Kartlegging og bevisstgjøring av det biologiske mangfoldet i byens grøntom-råder, legges i større grad til grunn for parkpolitikken. Parkenes estetiske verdi, og de rekreasjonsmulighetene de gir, har vært verdsatt gjennom hele byparkenes historie. Det er nok ikke minst disse

kvalitetene som får byens innbyggere til i tusentall å oppsøke byens parker. I trygg forvisning om at byparkene slett ikke har utspilt sin rolle, kan vi legge et par pølser til på grillen.

Kilder

Beretning om Kristiania kommune for årene 1887-1911, 1914

Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947, bind 1, 1952

Bystyresak nr. 42/1881. Ang. Indkjøb af konsul L. Meyers Eiendomme paa Egeberg Stor-Oslo. Forlag til generalplan, 1934

Litteratur

Bruun, Magne. *Visjon og virkelighet i Fossum Tønnessen, Ida og Tveito, Dagfinn (red.). Den grønne by. Oslo park- og idrettsvesen gjennom 75 år. 1916-1991, Oslo 1991*

Fossum Tønnessen, Ida. *Kampen mellom Vigeland og bygartneren i Byminner nr. 1/2-1996*
Kjeldstadli, Knut. *Fernanda Nissens parkteori i Byminner nr. 2/3-1991*

Røhne, Marius. *Oslo kommunale parker og grøntanlegg 1810-1948, Oslo 1967*

Thorén, Kine Halvorsen. *Utearealene i Drabantbyen. Fortid for fremtiden nr 2/3-2002, utgitt av Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus og Byarkivet, 2002*

Wikborg, Tone. *Gustav Vigeland erobrer Frognerparken i Byminner nr. 1/2-1996*

Nettverk for miljølære. *Urban natur har stor verdi, http://www.miljolare.no/fagstoff/by/urban_natur.php*

Direktoratet for naturforvaltning. *Grønnstruktur, <http://www.naturforvaltning.no/wbch3.exe>, 2006*

"Tanken om å bygge ut det som blant annet har blitt kalt "radiære parkårer", "parkstråler", "sportsbelter", "grønne fingre" eller "parkveier" ble tidlig mål for parkpolitikken."

Parkkvelder. Parkkveldene - eller Kulturkveldene som de også ble kalt - ble for første gang arrangert i 1946. Parkkveldene hadde sin forløper i parkkonsertene fra begynnelsen av 1900-tallet. Foruten konserter og musikalske innslag, sto barneforestillinger, teater, kabaretkvelder og egen ungdomsunderholdning på programmet. Mest populære var nok sangkveldene. Ved avslutningen av parkkveldene i 1947 møtte mer enn tjue tusen publikummere opp og deltok i allsangen. Begge fotografiene er fra 1947. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uak/0010/004

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uak/0010/020

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uak/0010/006

Parker og beplantning var lenge ansett som en ikke-kommunal oppgave. St. Hanshaugen endret på det. Med opparbeidelsen av dette parkanlegget, som tok til i slutten av 1850-årene, gikk kommunen for første gang inn med betydelige midler. Resultatet ser vi i dag: frodig og vakker kneiser den over byens sentrum.

Det begynte med St. Hanshaugen

TEKST Anette Walmann

Det var ikke nødvendigvis tomtas potensial som park som inspirerte kommunens menn til å åpne pengesekken. Haugen var den goldeste og mest ufruktbare plassen i byens nærhet. I lang tid ble området benyttet som lagerplass for alskens avfall. Gjødsele fra bygårdene ble transportert til haugen av Akerbønder som lagret den her før de solgte den videre, - eller benyttet den selv. En noe makaber stemning må det ha vært ved den bratte skråningen på nordsiden av haugen. Her var det nemlig tillatt å droppe hestekadavre og skråningen fikk funksjon som massegrav. Kanskje er det dette som har gitt opphav til haugens kallenavn; "Mærrabakken" eller "Mærrahaugen". Navnet kan også komme av at haugen i noen år ble brukt som beitemark for Christiania Vognmands- laugslaugslaug hester og sannsynligvis også har en historie som havnehage for hester også før den tid.

Tomta ingen ville ha

En viktig grunn til at nettopp denne tomte ble valgt til å huse byens første kommunale park, var rett og slett at det var den eneste som var tilgjengelig i nærheten av byen.

St. Hanshaugen var fra 1629 en del av bymarka. Her kunne byens innbyg-

gere slippe sine husdyr på beite, hente ved og gjerdefang. Bymarka var ment å være borgernes felles eiendom, men ble gradvis stykket opp i løkker, tildelt bygårder ut fra gårdens størrelse og etter hvert annektert av privatpersoner. Bare St. Hanshaugen og Nattmannshaugen ble igjen. Mangelen på dyrkbar jord gjorde disse områdene lite attraktive som løkkeeiendommer. Det må snarere kalles flaks enn god byplanlegging at vi har fått den St. Hanshaugen vi kjenner i dag.

Kommunens kart over Christiania by og dens marker fra 1794/95 viser høydedraget vi i dag kaller St. Hanshaugen omgitt av løkker på alle kanter. Det offisielle navnet på den tiden var Aggers Bakken. Det skulle gå enda noen år før byen spiste seg oppover Akerdalen mot det som skulle bli St. Hanshaugen. Ettersom byen bredte seg og bebyggelsen ble tettere, våknet tanken om å bevare stykker av den "frie natur" til avkobling og rekreasjon for byens befolkning.

Skrækindjagende orgier rundt bålet!

På Christian Heinrich Groschs kart fra 1837 har haugen byttet navn fra Aggers Bakken til St. Hans Høien. Navnet ble tatt i bruk på begynnelsen av 1800-tallet, da byens borgere begynte å feire St. Hans der. Banksjef og bystyremedlem Fritz

Heinrich Frølich skildret feiringene på følgende måte: *"Hver sankthansaften huset Haugen nemlig ligefrem historiske aftner. Til denne "helg" blev der dagene forud slebt sammen kvist, gamle baade og tjæretønder til Sankthansbaalet som dannet indledningen til en skrækindjagende orgie natten gjennem. Det vilde leven kunde høres langveis fra. Drik og svir med blodige pander hørte til. Det kunde gjelde livet at gaa did op den nat."*

Om minnet om feiringene har endret seg i tidens løp, vites ikke sikkert. Feiringene skal etter hvert ha gått over i mer kultiverte former da også byens såkalte gode borgerskap begynte å trekke til haugen på årets lyseste natt. Frølich var av de som tidlig så hvilket potensial St. Hanshaugen hadde.

Kommunen engasjerer seg

En lattersalve var hva F. H. Frølich ble møtt med da han for formannskapet omkring midten av 1800-tallet hevdet at *"den herlige plet maatte bevares som et felleseie for byen i sin helhed og i dette øiemed beplantes"*. Det forteller Torbjørn Frølich i boka om Frølich og hans samtid. F. H. Frølich argumenterte for at stedet på denne måten kunne bli et fristed og et hvilested blant annet for byens arbeidsfolk *"som her kunde have anledning til at tilbringe nogle stille timer i naturen"*.

OBA/Stadsingeniøren A-20189/U/001/049

Anleggelse av kunstig bekk på St. Hanshaugen i 1889. Jordstykket mellom Geitemyrsveien og Ullevålsveien, som tidligere hadde vært en del av løkken Frydenlund, ble opparbeidet til park og lagt til St. Hanshaugen i årene 1888-90. Det nye parkstykket ble anlagt i engelsk landskapsstil. Fra øvre del av parken ble det anlagt en kunstig bekk. Den begynte rett syd for vannreservoaret som endte i svanedammen nede ved St. Hans plass. Ukjent fotograf.

OBA/Stadsingeniøren A-20189/U/001/038

Fotografering ved svanedammen juni 1889. På St. Hanshaugen skulle byens befolkning få en smak av "den frie natur". Et nettverk av stier som beveget seg blant kaskader, vannkulper og blomsterarrangement, gjorde haugen til et yndet utfartssted for spaserturer. Bildet er tatt rett etter at svanedammen var ferdigstilt. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0004/080

Det første kommunale veksthus ble oppført i sydskråningen på St. Hanshaugen i 1870. Tilgangen på planter og prydvekster hadde vært et problem like lenge som interessen for parker og beplantning hadde eksistert i byen. Veksthuset på St. Hanshaugen skulle sikre forsyningen av plantemateriale til byens parker. Bildet er tatt i 1890-årene. Ukjent fotograf.

Oppsynsmannsboligen ved vannreservoaret. Spiret i tårnet forkynte i mange år værmeldingen for befolkningen i omegnen. Fasadetegning hentet fra arkivet etter Byantikvaren.

Neste side: **Den ene av to musikkpaviljonger** på St. Hanshaugen på begynnelsen av 1900-tallet. Denne var plassert i tilknytning til restauranten. Gjestene på uteserveringen kunne nyte maten fra Bentzens kjøkken, mens de lot seg underholde av et lite strykeorkester som spilte populærmusikk. Håndkolorert tegning hentet fra arkivet etter Byantikvaren.

Kommunen hadde på den tid begynt å fatte interesse for tomte, og det pågikk lange diskusjoner om hva man skulle foreta seg med den. Gjødseleopplaget ble forbudt, i alle fall inntil det var ordnet med en fast avgift til bykassa. Forskjellige planer verserte, og det var flere enn kommunen som hadde kastet sitt blikk på tomte. Et forslag gikk ut på å etablere en arbeiderkoloni med tomter på ½ mål hvor det skulle oppføres hus med stue, kammer og kjøkken. Byens håndverkere så området som en mulighet til å få større plass til sine bedrifter og tilbød å kjøpe haugen for 7000 spesiedaler. I følge Torbjørn Frølich skal også en privat byggespekulant ha tilbudt å kjøpe haugen for 14 000 spesiedaler.

Det ble nedsatt først én komité, så én til. Den første, bestående av Frølich, garver Schou, grosserer Tostrup og kjøpmann Thor Olsen, gikk i 1851 inn for salg

av eiendommen, enten under ett eller i parseller. Salg under ett ble det ingen ting av, derimot ble det i 1854 solgt en parsell til byskriver Rye. Den første komiteen ble oppløst og en ny, bestående av Frølich, kjøpmann O. M. Hauge og kaptein Georg Ræder, ble nedsatt. I innstillingen fra denne komiteen var tonen en annen.

Parken blir til

Komiteen la fram sin innstilling på formannskapsmøte 25. november 1854. Den gikk inn for at "Den Del af St. Hans-hougen, der ligger paa vestre side af Gedemyrsveien, besørges indhegnet og beplantet med Trær m.m." Til dette formål "ansøges aller underdanigst om at (...600 Spd...) blive naadigst bevilget udbetalt(?) Af Byens Auktionsfond". Forslaget vakte blandede reaksjoner i formannskapet. Parktilhengerne argumenterte blant annet med at inntektene de ville få ved å selge området neppe ville bli store. Med en by som vokste i raskt tempo til alle sider, ville det dessuten snart være bruk for "disponible reserver". Etter lange diskusjoner ble forslaget om å inngjerde og beplante St. Hanshaugen vedtatt med åtte mot fire stemmer. Med dette vedtaket startet St. Hanshaugens historie som park. 600 spesiedaler ble bevilget i kongelig resolusjon av 26. mai 1855, men ble ikke utbetalt før i 1861.

Å forvandle et goldt og nakent berg til en frodig park, var ikke gjort i en håndvending. Tross vedtaket om at St. Hanshaugen skulle beplantes, trakk det ut før noe skjedde. Frølich var en utålmodig herre, og tok etter hvert spaden i egen hånd. For egen regning plantet han, sammen med sin sønn gartner Fritz Frølich, en rekke trær på haugen. Trærne hentet han fra utlandet. Fra og med 1857 og utover gikk også kommunen inn med midler. For første gang var beplantningsarbeider en egen post på Bykassens budsjetter. Mesteparten av disse midlene gikk til arbeider på St. Hanshaugen. Også Selskabet for Christiania Byes Vel spyttet inn betydelige midler. I 1865 tok selskapet på seg ansvar for å parklegge St. Hanshaugen og plantet 1275 trær der. Kommunens nye satsing på beplantningsarbeider ga seg utslag i at det i 1870 ble oppført et kommunalt veksthus der. Tilgangen på plantemateriale hadde lenge vært et tilbakevendende problem, og dette bedret seg nå betraktelig.

Konturene av en park begynte nå å tegne seg, men det var allikevel en lang vei å gå før haugen kunne kalles en representativ park. Det måtte et vannreservoar til før man kunne gå i gang med parklegging i stor stil.

Byens beste utsikt

Oppføringen av vannreservoaret tok til i 1872. Tre år etter, i 1875, sto reservoaret ferdig. Med sine 83 meter over havet, var det et såkalt høydereservoar, bygget etter mønster fra hva man hadde sett i utlandet. Vannreservoaret ble bygget for å løse et vannforsyningsproblem som hadde utviklet seg på vestkanten. Høyt vannforbruk og begrenset ledningskapasitet hadde ført til at enkelte hus på denne kanten av byen bare kunne tappe vann om natten.

For å holde tilsyn med reservoaret, ble det utnevnt en oppsynsmann. Det ble bygget en to etasjes bygning over bassenget, hvor annen etasje var innredet til leilighet for oppsynsmannen. Herfra må han ha hatt et fantastisk overblikk over fjorden, byen, jordene og åsene som omga den. De kommunale beretninger forteller at bygningen *"Paa Grund af den Smukke Udsigt, som fra dette Sted haves over hele Christianiadalen (ble) forsynet med Altaner og et 14 m høit Taarn"*.

Tårnets spir var godt synlig fra store deler av byen og omlandet. Ved hjelp av et enkelt system med en svart trekant og firkant, ble værvarselet brakt ut til befolkningen i omegnen. Trekant alene varslet pent vær, trekant over firkant uttrykt vær, firkant alene regnvær, og firkant over trekant oppklarnende vær.

Med opprettelsen av vannreservoaret ble det også anlagt et vannledningsnett over haugen. Ledningsnettet gjorde vaning av plenene og beplantningene til en enkel operasjon, og forutsetningene var nå tilstede for en planmessig og omfattende opparbeidelse av parken. Store mengder matjord ble tilført for å gjøre beplantning mulig, haugen ble planert, det ble anlagt veier og plasser, det ble sådd og plantet.

Parken utvides

Det tidlige parkanlegget på St. Hanshaugen omfattet et langt mer begrenset område enn dagens parkanlegg. Langs østsiden og sørsiden av høyden lå det i 1880-årene fortsatt private løkke-

eiendommer. Etter hvert som anledningen bød seg kjøpte kommunen de tilliggende eiendommene. I bystyresak 20 i 1884 vedrørende kjøp av A. Christensens løkke ved Ullevålsveien, går det fram at det ikke først og fremst var parkens behov for utvidelse som fikk kommunen til å gå til det skrittet. Hovedargumentet var et ønske om å bevare parken *"mod en Bebyggelse af mindre ønskelig Natur i dens umiddelbare Naboskap"*. Det ble sett på som en velferdssak for kommunen å skjerme *"den af Almenheden i det Hele taget og ikke mindst af den fattigere Befolkning mer og mere yndede, vakre Park, som er anlagt paa St. Hanshaugen"*, mot skjæmmende bebyggelse.

Ikke før i 1909 var arronderingen av St. Hanshaugen som park brakt i havn. Parkanlegget omfattet fra da av hele arealet mellom Ullevålsveien, Colletts gate og Geitmyrsveien. Det hadde da gått 45 år siden vedtaket i formannskapet om å beplante haugen.

På de nyervervede områdene på syd- og østsiden ble parken anlagt i engelsk landskapsstil som skulle skape stor oppmerksomhet både i inn- og utland.

St. Hanshaugen: en attraksjon!

Utsikten var lenge St. Hanshaugens største attraksjon. Før trebestanden vokste seg tett og høy, og mens byens tettbebyggelse enda holdt seg på avstand, hadde man et *"herlig rundskue"* også fra de lavereliggende områder av parken.

I skråningen mot Ullevålsveien og Colletts gate ble restaurantanlegget Hasselbakken oppført 1890. Anlegget viste seg snart å være for lite og ble utvidet allerede i 1896. Arkitekten bak de to trebygningene i dragestil var Holm Munthe. Restauratør Bentzens kjøkken var, sammen med utsikten, et effektivt trekkplaster, både på byens befolkning og utenbysboende.

Besøksprotokollen, som er bevart i Stadsingeniørens arkiv, viser at parken allerede på 1870-tallet trakk til seg besøkende fra inn- og utland. Bare i dagene 25. og 26. juni 1878 kom det besøkende fra Kristiania, Holmestrand, Larvik, Bergen, Romsdalen og Tromsø, samt fra Göteborg, Hull, Sheffield, Skottland og Amerika.

Carl Just har i St. Hallvard fra 1974 skrevet ned sine minner om Kristiania da han var gutt. Han beskriver St. Hanshaugen på begynnelsen av 1900-tallet som

Til venstre: **Restauranten "Hasselbakken"** var i mange år en av St. Hanshaugens attraksjoner. Arkitekten bak de to bygningene i dragestil var Holm Hansen Munthe (1848-98). I 1936 ble den ene bygningen totalskadet i brann. En kopi av restauranten ble senere oppført i Potsdam i Tyskland etter keiser Wilhelms ønske. Ukjent fotograf.

Til høyre: **Parkplan for St. Hanshaugen 1876.** Vannreservoaret og vannledningsnettlet la forholdene til rette for omfattende beplantning på haugen. Denne håndkolorerte tegningen fra arkivet etter Parkvesenet er signert Carl Kaiser, og viser vannledningen som skulle forsyne bassenget med vann.

et virkelig eldorado for byens borgere. Foran den nederste restaurantbygningen var det en rotunde for friluftsservering "hvor et fortrinlig lite strykeorkester sitter i en paviljong og spiller populær musikk. På hvert bord ligger en trykt fortegnelse over orkesterets repertoar. Gjestene kan bestille hva de ønsker å høre. Gang på gang henger kapellmesteren ut skiltet hvor det står: På Opfordring." I tillegg til musikkpaviljongen i tilknytning til restauranten, lå det fra 1883, en stor musikkpaviljong på St. Hanshaugens festplass.

Den øvre restaurantbygningen, Hasselbakken, brant ned i 1936. Allerede før dette forelå det imidlertid forslag fra parkvesenet om å fjerne de gamle restaurantbygningene. Ettersom tettbebyggelsen langs parken og trærne spiste stadig mer av den vakre utsikten, begynte besøkstallet å svikte. I følge Marius Røhne førte dette beklagelige forhold til at "parken og dermed også restauranten fra å være et sentrum for byfolkets og tilreisendes friluftsliv gikk over til – utenom konsertdagene – alene å bli en park for strøkets beboere". Den gjenværende restaurantbygningen ble solgt ved auksjon og flyttet til Fåberg ved Lillehammer. Dagens friluftssrestaurant ble oppført i 1938 og var ment å være av midlertidig karakter inntil man fikk oppført en restaurant på høyden over vannreservoaret. Slik skulle besøkende ved restauranten igjen kunne nyte et bedre måltid i kombinasjon med vakker utsikt.

Byens kjæledegger

Til forlystelse for barna ble det anlagt et hus til dyr ved siden av det nå nedlagte gartneriet. Her fantes apekatter, ørner, påfugler og rever. I en grotte i skråningen på nordsiden fantes i tillegg noe så eksotisk som to bjørnunger. Her kunne, som det er beskrevet i Aftenposten i august 1918 "den tilreisende ferieskare af nysgjerrige skolebarn (...) faa dyreillustrationerne fra naturhistorien ombyttet med levende billeder". De to bjørnene var i mange år en populær severdighet, og vemodet var stort da det, etter protester fra dyrevernerne, ble bestemt å skyte dyrene.

5. desember 1918 hadde Morgenposten følgende å melde: "Et vemodig Budskap. Bjørnene på St. Hanshaugen er ikke mere. Og ikke Rævene heller. Klokken 7 igaarmorges indfandt der sig nemlig et Par Skyttere, som med velrettede Skud sendte saavel Bjørnene som Rævene over i de evige Jagtmarker. Aperne har allerede forlængst vandret samme Vei. Dyrebeskyttelsesforeningen tok sig av dem og gav dem en smertefri Avløsning."

Etter at bjørnene ble avlivet ble bjørneburet omdannet til lysthus. Aftenposten beskrev i 1920 lysthuset som et sted hvor mødre "kunne sitte i skygge og have overblik over sine paa solplænerne udenfor legende barn." Det ble i grotten også anbragt "smaaborde for at gjøre det rigtig bekvemt for mødrene, ifald de vil tage sysager med sig og nytte opholdet i grot-

ten til at udbedre forskjellige beklædningsgjenstande, strikke strømper eller foretage sig lignende nyttig".

Utsikten fra St. Hanshaugen er kanskje ikke like betagende som før, og dyrelivet heller ikke fullt så eksotisk. Men fortsatt føles det som et pusterom fra byens travelhet å komme opp på høyden og ta en pause i skyggen av de vakre løvtrærne. St. Hanshaugens ry som en yndet og vakker park lever i beste velgående.

Kilder

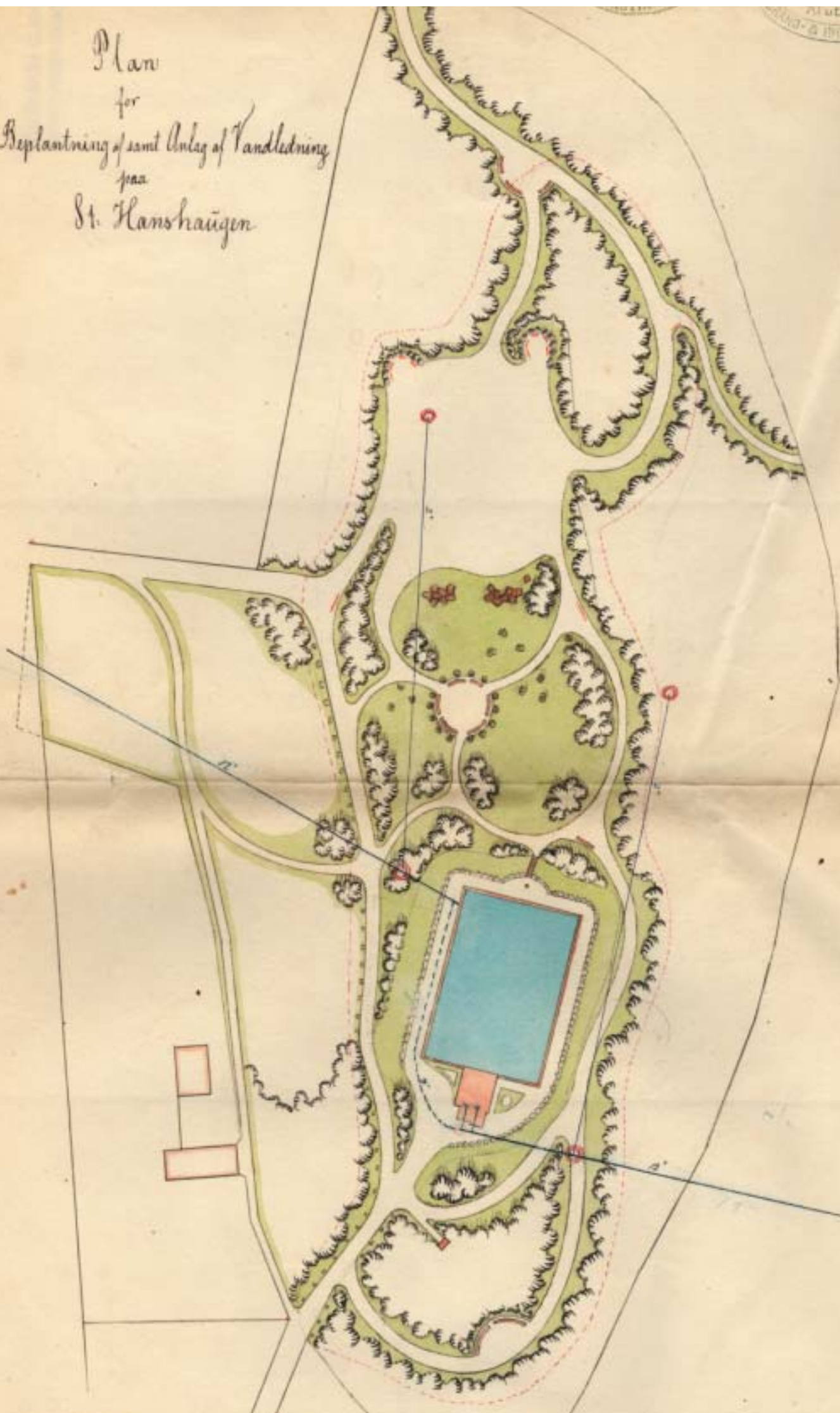
Christiania formannskap, forhandlingsprotokoll 17/10 1848-22/12 1852 (nr. 12)
Christiania formannskap, forhandlingsprotokoll 4/1 1853-22/12 1856 (nr. 13)
Avisutklipp fra arkivet etter Parkvesenet
Christiania kommunale Aktstykker 1884, 1, Representantskabs-Forhandlinger
Parkvesenet, serie Da stk 1-3

Litteratur

Ernst Bjerknes: Med ski, velosiped og skissebok (1943)
Alf Collett: Gamle Christiania-billeder (Christiania 1893)
Grethe Flood: St. Hanshaugen: Ingenmannsland som ble folkepark, fra Tobias 2/94
Torbjørn Frølich: F. H. Frølich og hans samtid II (1915)
Tor Are Johansen: Under byens gater, Oslos vann- og avløpshistorie (2001)
Carl Just: Kristiania da jeg var gutt, fra St. Hallvard 1. hefte, 52. årgang, Oslo 1974
Marius Røhne: Oslo kommunale parker og grøntanlegg 1810-1948 (1967)
Kristianas historie bd. V (Oslo 1928)
Oslo bys historie bd. 4 (1990)
Oslo byleksikon, Oslo 2000
Norsk biografisk leksikon bd. IV (1916)
Femtiars-Beretning om Christiania Kommune 1837-1886, 1892
Beretning om Kristiania Kommune 1887-1911, 1914

Det ble i grotten også anbragt "smaaborde for at gjøre det rigtig bekvemt for mødrene, ifald de vil tage sysager med sig og nytte opholdet i grotten til at udbedre forskjellige beklædningsgjenstande, strikke strømper eller foretage sig lignende nyttig."

Plan
for
Replanting of samt Anlag af Vandledning
paa
St. Hanshaugen

Stensparken er en sjelden levning etter Christianias gamle bymark. Den er ikke blitt regulert til gater og kvartaler, slik som resten av bymarka. Dette kan vi først og fremst takke områdets beboere for. Sammen med byens parkutvalg reiste opinionen seg mannsterke hver gang planer som truet parkens eksistens ble presentert.

Parken på byens tak

TEKST Bård Alsvik

To fotografier! Nei tre: Vi har tatt med et tredje, fra juni 2006, for å vise hvordan området ser ut i dag. Mer som en kuriositet. De to første derimot, er bærende for denne artikkelen. To typiske fotografier fra kommunens enorme fotosamling, tatt for å dokumentere, og kanskje litt for å skryte, for å vise at kommunen fikk det til.

Fotografiene fra Oslo Parkvesen må sees i sammenheng, det gir mest mening. "Før- og etterbilder" gjør det. Det første bildet er tatt i 1931, det andre i 1935. Fotografen har hatt nøyaktig samme perspektiv og muligens også brukt samme apparat, med samme objektiv, på begge to.

Hva er det så fotografen har villet vise? Vi kan enkelt se at det har skjedd en utvikling. Som i dagens dameblader er "før-bildet" mer gustent enn "etter-bildet". Oslo-tåka driver over knausen i bakgrunnen på 1931-utgaven, og vi gjetter på at det er høst, ut fra den gående damas tjukke kåpe og vegetasjonens glissenshet. Kanskje har det regnet? Gjørma ligger i hvert fall våt og tjukk foran den lille gangveien der også to barn befinner seg på noe som likner en avlang benk.

"Etter-bildet" fra 1935 er imidlertid et sommerbilde. Sola skinner, trær og busker bærer blader og fasaden til høyre i bildet virker nymalt. Det gamle treskuret er revet, og den lille gangveien

er forlenget og snirkler seg ut av bildet bak der skuret en gang sto. Midt i bildet, en fontene, flankert av hvitmalt benker og inngjerdede gressplener. Skråningen bak virker også mer kultivert, og det lille treet, nærmest i bildet, kaster en spinkel skygge over nylagt asfalt.

"Blåsen" – byens tak

Hvor er vi så? Begge bildene befinner seg i ett og samme album og er merket Stensparken. Bygningen til høyre er Stensgata 24 og den vi ser til venstre er nr. 22b. Knausen bak er byens høyeste punkt, "Blåsen" – 81 meter over havet. Midt på høyden ser vi noe stikke opp.

Det er en firkantet granittsøyle, og tar vi turen dit opp i dag står den der ennå med inskripsjonen: "KRISTIANIA BYS/TRIANGUL.../STAT. STENSPARKEN". Steinen markerer en av byens trianguleringspunkter – "Station Stensparken" – fra den gang byen ble festet til kartet en gang mot slutten av 1890-åra.

"Blåsen", hvis navn stammer fra den tiden Kristianiafolk var her oppe og nøt utsikten på den da ganske så nakne og forblåste topp, er ikke bare interessant som trigonometrisk målingspunkt. Det har vært hevdet at "Blåsen" er det eneste sted i byen hvor fjellgrunnen trer fram i dagen uten inngrep fra menneskehånd – en aldri så liten sensasjon i en by som vår. Assosiasjoner til høyfjellet har den også gitt, med tilnavn som "Byfjellet" og et stykke "Jotunheimen". Sigrid Undset, som trakk sine barnsben i området, omtaler det som "det lille fjeldet" barna var så glad i, særlig om våren, "for da kunde de plukke harelabb og bleke bakkeviol i det snaue vissne græs, og de røde sprækkefærdige knopperne paa nypetornbuskene spiste de". Undset forteller også om graven på "Blåsen". Hele den runde haugen på toppen har vært en gravhaug, og på 1870-tallet ble det funnet både skjelett og forskjellige gjenstander av jern i den.

Litteraturkritikeren og forfatteren Kristian Elster beskrev "Blåsen" som et sted for idrett og barnlig glede i Aftenposten i 1928: "Ingen som ikke bor der oppe, forstår hvor dette lille stykke friskt bevarte natur er elsket av alle og først og fremst barn i alle aldre. Det er en sjelden og henrivende tumleplass, sommer som vinter. Mangan skiløper, som senere har bragt det vidt, er begynt her, i den ypperlige bakken med hoppet over Ridderstien."

Andre kilder forteller at barn ikke hadde lov å gå alene på "Blåsen". Man hadde eksempler på at uvørne guttepike hadde falt ned skrenten, men vel så fryktet var det tvisomme klientellet som brukte området som sitt friområde. Vitnesbyrd om disse finner vi fra avisene på 1920-tallet: "... et yndet tilhold for lumske eksistenser. Ingen dame av nogensomhelst alder tør legge hjemveien forbi Fagerborg kirke, efterat det er blitt mørkt ... (der) lever lassise og tilfeldige elskende par et herlig tøileløst liv blant buskene; pene små barn med gule krøller, som troskyldig leker gjemsel der om dagen, skjærer sig på flaskeskår og søler sig til i urensligheten (...)"

Korpehaugen og Nattmannshaugen

"Blåsen" er den nordligste toppen på den vel fem hundre meter lange høyderyggen som utgjør Stensparken. Det skal ikke mye fantasi til for å forestille seg opphavet til et enda eldre navn på stedet, nemlig "Korpehaugen", som vi blant annet finner på Næsers kart fra 1868. Det er som om vi kan høre ravnenes hese skrik fra tåka der oppe, når vi ser på bildet fra 1931. Men "korpa", eller ravnen som vi sier i dag, var fløyet lenge før 1930-tallet.

Fuglenes tilstedeværelse må nok sees i sammenheng med den sydligste haugen i Stensparken, nemlig Nattmannshaugen. I femti år ble avfallet fra byens priveter (utedoer) lagret her. Nattmannen, eller det enda skumlere navnet "rakkeren", tok seg av innholdet i byenes doer, og solgte det videre som gjødsel til større og mindre jorddyrkere etter tørking på Nattmannshaugen. En ganske lukrativ bedrift rent økonomisk, og en forløper til dagens renovasjonsvesen.

Parkplan for Stensparken 1939. Til venstre Fagerborg kirke. Arkivet etter Parkvesenet, Oslo byarkiv.

Blåsen fotografert i 1931, 1935 og 2006.

Bildene fra 1930-tallet av ukjent fotograf. Bildet under er tatt av Bård Alsvik, Oslo byarkiv.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uas/0007/002

Men nattmannen ga også assosiasjoner til andre tvilsomme og uverdige oppgaver, som ingen andre enn de uverdige selv kunne ta seg av. Fra gammelt av var rakkeren svimerket i ordets rette forstand. Han hadde en tvilsom fortid og var utstøtt av samfunnet. Blant annet hadde han den nedverdiggende jobben med å fjerne lik etter selvmordere og henrettede, og han avlivet hester, noe det var knyttet sterk overtro til.

Ravnene brydde seg ikke om slike ting, og nøt godt av et måltid eller to på byens avfallsplass. I 1859 ble Nattmannshaugen og Korpehaugen innlemmet i byen. En etter en ble tidligere løkker bebygget og det bymessige krøp nordover mot haugen. I 1868 var det imidlertid slutt. Gjødsla måtte fra da av plasseres utenfor bygrensa av helsemessige årsaker, og nattmannen, som renovasjonsvesen, gikk inn i historien.

Ved inngangen til 1900-tallet lå hele den lange ryggen med de to haugene i hver sin ende, fortsatt ubenyttet. Området rundt var blitt by, med leiegårder i de regulerte gatene i øst, og villabebyggelse langs Pilestredet i vest. Nattmannen hadde vært borte fra stedet i tre tiår, men minnene om ham levde videre i stedsnavnet og i folks bevissthet, og satte nok preg på stedets omdømme.

I Marius Røhnes bok om byens parker fra 1967, finner vi en fornuftig forklaring på hvorfor Stensparken, i tillegg til St. Hanshaugen, er det eneste arealet igjen av betydning fra den gamle bymarka som Kristian 4. hadde skjenket til byens borgere. Det kupert terrenget og den skrinne og tynne matjorda, gjorde disse områdene uskikket for løkkedrift og annen erobring. Arealene forble i offentlig eie og ble ikke et privat spekuleringsobjekt som annen løkkemark.

Stensparken

Som følge av urbaniseringen i andre halvpart av 1800-tallet, vokste behovet for parker. Allerede fra midten av 1860-årene begynte beplantningen av St. Hanshaugen, og lenge var dette det mest populære utfartsstedet for byens borgere. Først i 1890 fulgte Stensparken etter. Nattmannshaugen og Korpehaugen ble gjerdet inn, det ble gjort planeringsarbeid, og trær og busker ble plantet. Parken fikk året etter det offisielle navnet Stensparken etter Sten gård som hadde ligget i området.

Det var byens "brændevinssamlag" som øste av sitt overskudd for å finansiere arbeidet med Stensparken. Fram til 1901 ble det gitt 44 700 kroner fra samlaget til arbeidet. Brennevinssamlagets motivasjon for sin giverglede hadde vært å forskjønne området rundt strøkets nye kirke – Fagerborg. Da dette arbeidet var unnagjort for samlagets penger, bremsset arbeidet med resten av parken opp.

Langs Theresesgate og Stensgata hadde det nå blitt reist leiegårdsbebyggelse. I følge Røhne ble en for sent klar over *"det misgrep det var å bygge langs disse gater"*. Husene ødela rett og slett utsikten for dem som søkte til parken. En innsender beskrev det slik i Aftenposten: *"Huse grodde op paa flere kanter omkring denne oase, huse som vendte ansigtet høflig mot gaten, men mot Stensparken vendte de en annen side, fuld av matosende kjøkkenvinduer og triste gaardsrum."*

Spørsmålet om hvordan man skulle kvitte seg med den stygge utsikten mot bakgårdene i Stensgata og Theresesgate skulle bli førende for parkens videre skjebne. På en eller annen måte ønsket man å føre opp noe nytt som var penere enn leiegårdene slik at opplevelsen av å være i parken ikke ble ødelagt. I 1911 utlyste man derfor en konkurranse for

å bringe tilveie en parkplan. Arkitekt Oscar Hoff vant både første og andre premie. Vinnerutkastet skulle imidlertid vise seg å harmonere så dårlig med hva strøkets beboere hadde av forventninger til parken, at saken ble forskjøvet ut i det blå. I korte trekk foreslo Hoff en "bolig- og promenadegate" tvers gjennom parken. "Blåsen" skulle bekles med et monumentalt byggverk. Som løsning på hovedspørsmålet, å skjule de stygge bakgårdene, foreslo han en rad lave hus som skulle fungere som en randbebyggelse.

Grønn motstand

Befolkningen protesterte, det samme gjorde parkutvalget. Første verdenskrig satte dessuten en foreløpig stopper for videre opparbeidelse. I mellomtiden lå den nordre delen av parken som et lite tiltalende skue: *"Stensparken er en skam for byen vår"*, skrev en forarget innsender i Aftenposten så sent som 1930. *"De styghetsinntrykk, som vi mottar hver dag vi som bor tett innpå den, går oss på nervene og gir oss onde drømmer (...)"*.

Strøkets beboere og den øvrige opinionen viste påny muskler da nye planer for parkens skjebne ble lansert

av rådmann P. Bassøe og styret i Norges varemesse i 1928: "Et permanent utstillingsareal for byens næringsliv i parken, restaurant, og en boulevard på utstillingsterenget med samme bredde som Karl Johan. Tivoli, og over det hele skal en slank Merkursøyle kneise som vil ta opp konkurransen med Blåsen der det en gang kan komme et planetarium."

Protestene haglet: "Vi som hører hjemme i denne bydel vil protestere mot, at også denne oase i byens stenørken skal tas i fra oss", skrev direktør Johan Hvidsten i Dagbladet i januar 1928 da planene var blitt kjent. "Skal vår hovedstad gjøres ennå styggere", spurte Arne Giverholdt i et leserinnlegg Aftenposten 17. januar: "Alle utlendinger som kommer til Oslo synes å være enige om at vår by er en av Europas styggeste. (...) En av byens meget få grønne lunger skal tilintetgjøres. Barna fra utallige arbeider- og middelstandshjem skal miste sin eneste lekeplass og de eldre den lille park, som de er så glad i." 20. januar 1928 spør Aftenposten i en redaksjonell kommentar, om byens reguleringsmyndigheter har "Redsel for det tomme rom" under overskriften "Horror vacui": "(...) her i byen er det nærmest som om trær, fjellknatter og åpne plasser er lagt for hat. Trær skal hugges, fjellknattene mineres vekk og de åpne

plassene bebygges. En skulde virkelig tro, at det forårsaket våre byggende og regulerende autoriteter veritable smerter å se en ledig flekk uten hus."

Flere hundre møtte fram til protestmøte i Fagerborg menighetshus under ledelse av sogneprest Diesen den 22. januar 1928, og en underskriftsaksjon ble igangsatt. Sognepresten selv overleverte protesten og underskriftene til kommunedirektøren noen dager senere. I kulissene jobbet også parkutvalget aktivt mot planen. Dette arbeidet, og den massive protesten fra folket, gjorde at planene ble henlagt.

Det store spørsmålet om hva man skulle gjøre med utsikten mot de uryddige bakgårdene, var imidlertid ikke løst. I 1929 børstet reguleringssjef Harald Hals støv av Hoff's plan fra 1912. Han foreslo å bygge en rekke frittliggende lave hus helt inntil parken, samt opparbeidelse av en ny smal gate. Protestene haglet på nytt, og parkvesenet, med parkutvalget i spissen, parerte utspillet med å foreslå at hele senkningen ned mot Stensgata skulle beplantes. Igjen førte protestene fram. I møte 4. november 1930 opphevet reguleringsrådet enhver gateregulering over Stensparken med en indre bygge- linje som forhindret boligbygging.

Ut av tåka

Tilbake til utgangspunktet – de to fotografiene. Året er 1931. Tjue år med kamp både fra beboere i strøket og fra parkutvalget hadde reddet Stensparken fra omfattende og ødeleggende inngrep. En ny tid for parken så ut til å være i emning. I 1931 lå planene ennå i tåka, men parkvesenets fotograf visste nok at noe snart måtte skje. Kanskje hadde han leserinnlegg som dette i tankene da han tok bildet: "Styggheten må vekk, der må plantes trær og blomster og fremfor alt sørges for ordentlig renhold og et effektivt vakthold. Så vil rampen fordusfte, og parken kan bli et behagelig oppholdssted for skikkelige folk."

10. juli 1933 vedtok formannskapet å istands sette parkens nordre del. Mellom Stensgata 22b og 24, under "Blåsen", ble det besluttet å anlegge en fontene med elektrisk pumpe og belysning for midler gitt av Tobias Larsen og hustrus legat til byens forskjønnelse. Blåsen skulle bevares som naturpark, men for å beskytte barn og andre mot "lyssky eksistenser", ble det ryddet opp i de tettste krattene, det ble plantet alpine stauder og busker, og atkomsten til toppen ble forbedret.

I 1935 var parkvesenet igjen på plass med fotografiapparatet. Fontenen og "det nye" Blåsen skulle dokumenteres. Vannet pumpes friskt fra fontenen og sola skinner. Det er sommer i Oslo, under byens tak!

Kilder

Parkvesenets arkiv, bokser merket "Stensparken" Kommunale beretninger, 1837-1886 og 1887-1911
Parkvesenets klipparkiv, utklippsbok for perioden 1926-1931

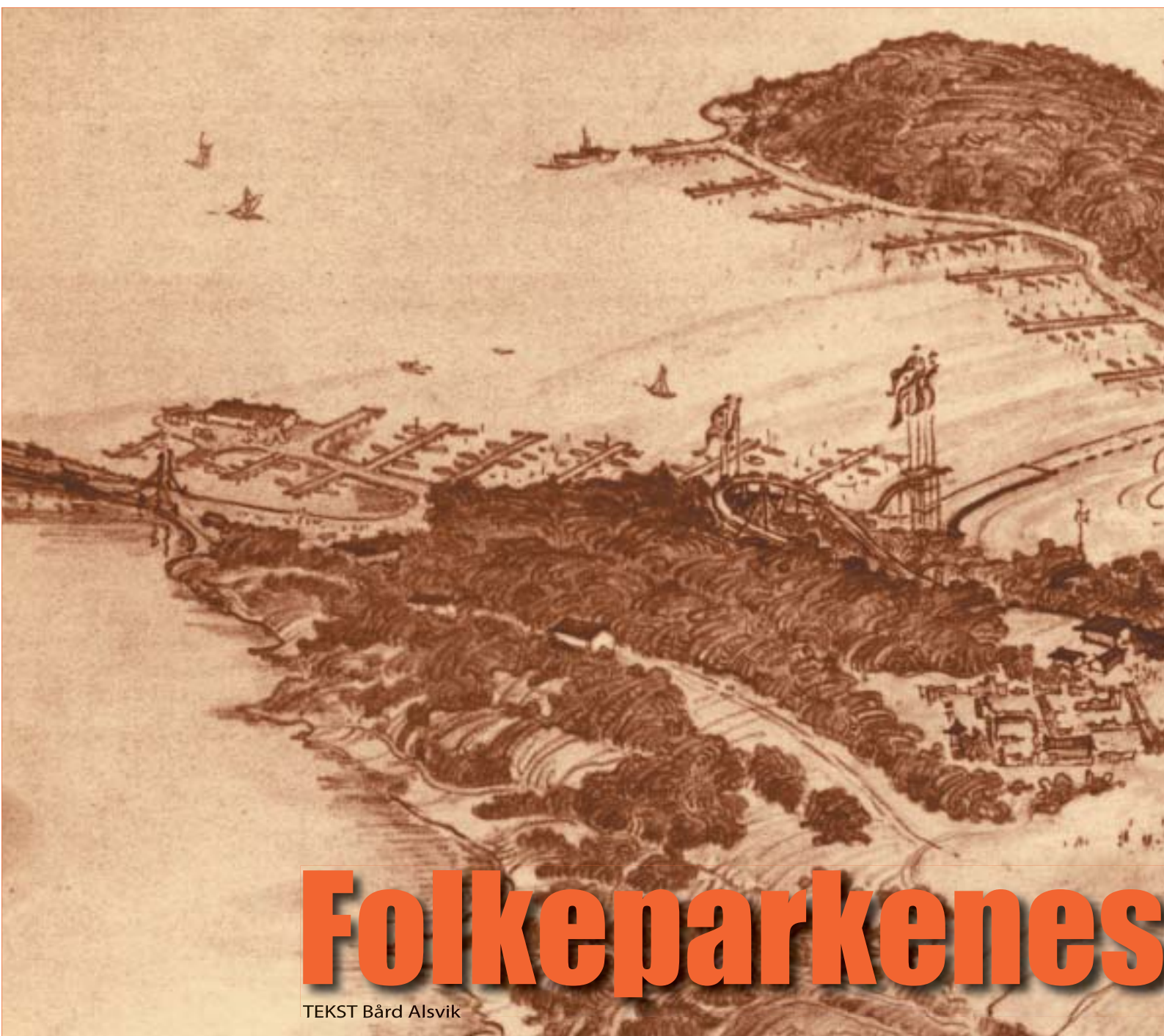
Litteratur

Ferdinand Aars, "Fagerborg for femti år siden" i Byminner nr. 1 1960
"Fra Korpehaugen til Blåsen" i Byminner nr. 1 1960 (forfatter oppgitt med initialene "I.S.")
Johannes A. Dons, Stensparken og sten i parken" i Byminner nr. 2 1979
Marius Röhne, Oslo kommunale parker og grøntanlegg 1810 -1948, Oslo 1967

Fra spiret på Fagerborg kirke mot Stensparken. 1903. Foto: A. B. Wilse.

OBA/Plan- og bygningsetaten A-10002/Ua/0003/023

Folkeparkenes

TEKST Bård Alsvik

I 1963 hadde en svensk turist funnet veien ned til Rådhusbrygga. Vigelandsparken og museene på Bygdøy var unnagjort. Hva annet kunne han da gjøre enn å søke ned til sjøen. "Mysigt, men tråkigt", tenkte turistene da han tittet opp på Akershus. Men, der! Rett foran ham, på brygga nærmest Vestbanen, sto et avlangt buet skilt med teksten: FOLKEPARKEN HOVEDØYA.

Den unge mannen visste godt hva en folkepark var. Her luktet det tivoli og dans, høye smørbrød og skummende øl, og store, rosa teddybjørner som de norske pikene ville falle pladask for etter at *han* hadde nedlagt byttet i luftgeværboden. Køen ut til dette eldorado var liten, og snart satt han på dekket i den lille båten, på vei til stedet som skulle gi ham et nytt inntrykk av nordmennenes hovedstad.

Allerede etter en time returnerte han til brygga ved Vestbanen. Han hadde kommet til en øy, både vakker og trivelig. Men tivoli og liv, slik han hadde forestilt seg det, hadde han ikke sett. Vår svenske venn var ikke alene om å gå i "folkepark-fella" på denne tiden. Flere svenske turister fulgte etter den unge mannen i årene som fulgte. Alle søkte

de det de trodde var en folkepark, men som bare var en øy.

For å forstå bakgrunnen for denne misforståelsen, må vi gå tilbake i tid og se på hva intensjonene hadde vært for "Folkeparken Hovedøya".

Hovedøya og byen

"Byens innbyggere ser alt for lite til sjøen", skrev Dagbladet på lederplass i juli 1952, en problemstilling som noen kanskje vil hevde er gyldig også i dag: Vi murer oss inne i oslogryta, vi fjerner oss fra sjøen! Men det har ikke alltid vært slik. Det første Folkebadet lå på Tjuvholmen, og da kunne man promenere langs sjøkanten. Men så ble vannet så forurenset at folkebadet ble flyttet til Hovedøya i 1914.

S historie i Oslo

Samtidig este byen utover. I Pipervika for eksempel, der Rådhuset ligger i dag, lå slitne leiekaserner som en "kinesisk mur" og sperret for utsikten. Man så ikke sjøen før "muren" var forsert, og hvilket vakkert skue så man ikke da? Blinkende hav og øyer som lå grønne og innbydende, i skarp kontrast til den trange og lukkede byen.

Det gikk "vaskebaljer" ut til Folkebadet på Hovedøya den gang: Små båter som fraktet folk gratis ut til dame- og herrebadene. Og selv om vannet ikke alltid var like innbydende, så elsket Kristiania-folk badeøya si. Men det var en hake ved det hele. Den alminnelige kvinne og mann hadde kun de langstrakte badehusene og en grunn fellesstrand å boltre seg på. Resten av øya, med unntak av det

som tilhørte båtforeningene, var lukket for allmennheten. Hovedøya var statlig eiendom og huset militær virksomhet: Den var en forbudt øy!

Samtidig som Folkebadet ble åpnet, hadde det versert planer om å knytte Hovedøya nærmere til byen. Bakgrunnen var diskusjonen om hvor utstillingen i forbindelse med grunnlovsjubileet i 1914 skulle avholdes. Striden sto mellom Hovedøya og Frogner. At valget til slutt falt på Frogner, skyltes for det første at det kom til å bli svært vanskelig å få staten med på en kommunal overtakelse av Hovedøya. For det andre hvilte planen på en bruforbindelse mellom Vippetangen og Hovedøya, en løsning som ville bli dyr og som ville sette en fysisk sperre for havnetrafikken.

Planer for Hovedøya. Slik tenkte planleggerne seg Hovedøya som folkepark på 1950-tallet. Klosteruinene i vest skulle ligge uberørt, men på østsiden av øya skulle det reises et gedigent anlegg som skulle kombinere det beste fra det københavnske tivoli og de svenke folkeparkene.

"Hvor ofte har jeg ikke gledet meg over å se mann, kone og barn, kledd i sin fineste stas, gå rundt på disse vakre steder, høre musikk, spise og drikke litt til overkommelige priser, kort sagt nyte livet under hyggelige og oppmuntrende forhold."

Den forbudte øy

Tanken om å åpne Hovedøya for byens befolkning, å gjøre den til en folkepark, var nå likevel bragt til torgs. Landets første og nylig utnevnte riksantikvar Harry Fett (1913), som gikk sterkt inn for Hovedøya i stedet for Frogner, så i sin betenkning hvilken unik mulighet byen hadde ved å velge Hovedøya. Det kunne bli en "(...) folkepark av stor virkning som ikke mange byer kan fremvise maken til (...) et møtested for sport og friluftsliv og for "sommerglæder"

Men det ble med tanken. Øya ble snarere mer lukket enn åpnet i årene som fulgte. Forsvaret var stadig til stede på øya, og da krigen kom, reiste tyskerne en hel liten brakkeby med plass til ett tusen mann. Tyskerne lagret dessuten sine eksplosiver på øya, noe som gjorde stedet til en bevoktet øy.

Et enda mørkere kapittel i øyas historie begynte etter krigen, riktignok bare med ett års varighet. Statens interneringsleir for kvinner, det vil si leir for "tyskertøser" – kvinner som hadde hatt seksuell omgang med tyskere under krigen – holdt til på Hovedøya. Stedet, som for de internerte må ha fortonet seg som den reneste konsentrasjonsleir, bar ikke mye preg av folkelighet. I 1951 var det også slutt for folkebadet. Fjordens "kondisjon" var historisk sett på det aller dårligste. Forurensingen av fjorden var nådd så langt at folkebadet ble stengt. Ved inngangen til 1950-tallet var derfor Hovedøya et "forbudt område for hovedstadens befolkning", slik Arnfinn Vik uttrykte det i Arbeiderbladet i august 1951.

Frigjøring og fornøysessug

Seks år tidligere, om høsten i frigjøringsåret, hadde imidlertid igjen blitt vekket til live i den gamle folkeparkdrømmen. Ordføreren, Einar Gerhardsen, hadde holdt et foredrag i Foreningen Oslo der han reiste spørsmålet om en folkepark for byen. Kanskje var det behovet for forlystelse etter fem lange år med krig, som beveget Gerhardsen i en tid hvor kommunen hadde nok av andre preserende oppgaver å ta fatt på. Foreningen Oslo likte i hvert fall tanken, og oppfordret i et brev ordføreren at det snarest mulig ble oppnevnt en "Tivoli-komite". For, som foreningens representant Axel Hvistendahl uttrykte det: "Vi mangler jo totalt noe slikt i Stor-Oslo og jeg føler det

faktisk som et fattigstempel på byen". Hvistendahl, som Gerhardsen, hadde Tivoli i København og Liseberg i tankene: "Hvor ofte har jeg ikke gledet meg over å se mann, kone og barn, kledd i sin fineste stas, gå rundt på disse vakre steder, høre musikk, spise og drikke litt til overkommelige priser, kort sagt nyte livet under hyggelige og oppmuntrende forhold".

Ordføreren sendte saken videre i det kommunale apparatet, og samtlige involverte administrasjoner og utvalg sluttet seg til saken. I møte 8. februar 1946 besluttet Parkutvalget å sende saken til formannskapet med henstilling om nedsettelse av en komité til utredning av folkepark i Oslo. 7. mars 1947 ble komiteen oppnevnt, med den nyvalgte ordfører Arnfinn Vik og varaordfører Rolf Stranger i spissen. Komiteen fikk ikke noe bestemt utformet mandat, men den ble betegnet som en folkeparkkomité, og allerede fra dag én ble det slått fast at utgangspunktet var kombinasjonen av svensk folkepark og dansk tivoli.

Brua over kai

Spørsmålet om plassering av folkeparken var en selvfølgelig ting å ta fatt på. St. Hanshaugen, Bogstadvannet, Ekeberg, Akershus, Bygdøy, Sognsvann, Marienlystjordet, Tøyen og Hovedøya var alle områder som ble diskutert. Men ganske raskt klarte folkeparkkomiteen å enes om Hovedøya. I tillegg til at øya ble betegnet som "sjeldent vakker" og "den mest sentrale som kan tenkes", var ett hinder for ikke å velge Hovedøya nå fjernet. I 1949 hadde kommunen nemlig endelig blitt enig om kjøp av Hovedøya for fire millioner kroner. Sammenliknet med Bygdøy, som var det andre alternativet som folkeparkkomiteen seriøst drøftet, så var dette tungen på vektskålen. Bygdøy var krongods og statlig. Karl Johan hadde en gang kjøpt store deler av Bygdøy for å åpne den for folket, men det var liten grunn til å tro at staten ville gå med på en eiendomsoverdragelse til fordel for en fornøysesspark.

Innvendingen mot Hovedøya som utstillingsareal i 1914 så nå også ut til å være overvunnet. I dokumentene som følger innstilling til bystyret i 1954, er det ikke snakk om *hvis* brua anlegges, men "når bruforbindelse er etablert". Komiteen hadde allerede fått utredet seks alternativer for landfast forbindelse: Bjelkebru med betongdekke som skulle bæres av

jernpilarer på fjell, en potongbru på nesten fem hundre meter med platespenn på endene for småbåttrafikk, en hengebru og en høybru samt kombinasjonen av en Jeté (en fylling) og en bru. I tillegg ble en tunnel på sjøbunnen drøftet, men dette var det klart dyreste alternativet.

Konsulentene som utredet saken gikk inn for potongbru. Den skulle ha en effektiv bredde på 19 meter, 13 meter kjørebane, to trikkespor og et tre meter bredt fortau på hver side. Dette var det billigste alternativet, brua krevde lite vedlikehold og eksempler fra utlandet viste at dette var en fornuftig løsning.

Medlemmene i komiteen hadde imidlertid mest sans for det nesten ti millioner dyrere alternativet, høybru. Denne så de for seg kunne gå fra Festningsplassen over kaianlegget på Vipetangen og landfestes på odden ved Revierhavna. Komiteen understreket hvilken økonomisk betydning en bruforbindelse hadde, også med tanke på hvordan de andre øyene i fjorden kunne utnyttes. En høybru fra Festningsplassen til Hovedøya ville dessuten trekke Akershus festning inn i den nye folkeparken og gjøre den enda mer unik og tiltrekkende.

En skatt i kommunens pultéerkammer

Den 25. februar 1954 ble bystyret invitert til å fatte vedtak i saken. Bystyret var enstemmige i at byen burde ha en folkepark, det samme om plasseringen på Hovedøya. Bare fem representanter stemte i mot at folkeparken skulle kombineres med tivoli og eventuelt dyrepark. Komiteen fikk dessuten mandat til å fortsette utredningen om folkepark på Hovedøya.

Det var ingen tvil om at bruspørsmålet måtte løses først. Formannskapet nedsatte derfor en egen komité som i juni 1958 la fram sin innstilling til folkeparkkomiteen. Havnevesenets representanter i brukomiteen var i det store og hele imot en bru fordi den ville stenge for båttrafikken. Flertallet i brukomiteen gikk likevel inn for en høybru fra festningen til Hovedøya, men da saken kom opp i folkeparkkomiteen høsten 1958, var enkelte medlemmer begynt å tvile. Finansrådmann Egil Storstein, som satt på pengesekken, hadde nemlig satt foten ned ved å antyde at en bruforbindelse til Hovedøya var av en sånn størrelsesorden at den måtte skyves ut i framtiden.

Man må gå ut fra at ordførere snakker med finansrådmenn, for i et intervju i VG i november 1958, uttalte ordfører Rolf Stranger, som også var medlem av folkeparkkomiteen, seg i samme retning, og brakte samtidig spørsmålet om å legge tivolidelen av folkeparken til Kontraskjæret.

Saken hadde fått en uventet vending. Den var "en skatt i kommunens pultéerkammer", skrev Richard Holmesland i en artikkel i Morgenbladet i juli 1960. I realiteten ble saken lagt på is allerede da bystyret gikk inn for Hovedøya, mente han, fordi valget krevde bruforbindelse, noe som neppe lot seg gjennomføre "i dette århundre (...) med de store oppgaver Oslo er dynget ned i".

En ganske alminnelig park

Våren 1963 gikk det i mot en åpning av Folkeparken Hovedøya. Men som Carsten Middelthon i Aftenposten så trefende uttrykte det i slutten av mars 1963: "Som alltid når vi hører noe gledelig, viser det seg ved nærmere studium at det kleber visse forbehold og restriksjoner i saken. Det viser seg for eksempel at den folkepark som nu leker så sommerlig i komitéformannens sinn, er en folkepark eksklusive tivoli".

Det var denne "folkeparken" vår svenske venn møtte sommeren 1963. Lørdag den 29. juni hadde ordfører Rolf Stranger åpnet en ny båtforbindelse fra Pipervika til Hovedøya, og med det ble Hovedøya åpnet som folkepark, kunne plansjef Eyvind Strøm melde til NTB. Altså ingen åpning med brask og bram, ingen festivitas, ingen store oppslag i avisen, bare en stille markering i stil med folkeparkens innhold.

Hadde den unge svensken lest norske aviser, ville han ha sett at også nordmenn stusset over bruken av ordet "folkepark" på et sted hvor det ikke fantes et tivoli. Den allerede siterte Carsten Middelthon ropte om hjelp til å få forklart hva en folkepark var for noe: "Oss forekommer det at det så langt fra å bli noen folkepark, tvertimot synes å være tale om en park. En ganske alminnelig park i likhet med andre deilige parker hvor det heller ikke er noen karuseller, men blomster og trær og plener og stier."

Tivolitanken var likevel ikke forlatt. Tivoliet skulle bare ikke ligge på Hovedøya. Kontraskjæret var som nevnt lansert av Stranger, en tanke han nok hadde fra planer så gamle som fra 1948. Da hadde

"Som alltid når vi hører noe gledelig, viser det seg ved nærmere studium at det kleber visse forbehold og restriksjoner i saken. Det viser seg for eksempel at den folkepark som nu leker så sommerlig i komitéformannens sinn, er en folkepark eksklusive tivoli."

Bildet i bakgrunnen: Bildets originale tittel er **"Fra Hovedøya"**. Fotograf A.B. Wilse fotograferte på oppdrag for Kristiania kommune øyene i Oslofjorden i 1911. I bakgrunnen ses Gressholmen og bak der igjen Nesoddlødet.

Gassverktomta var som skapt for tivoli og folkepark, mente plansjef Eyvind Strøm, forutsatt at Vaterland og Grünerløkka ble sanert. Planskisse fra Strøms forslag i 1964.

Lokalhistorisk dugnad bydel 4 (Sagene) A-10088/A002/2006

Badeliv på Hovedøya. "Tante Harda, Odd og Bjarne fotografert på Hovedøya i 1944". Fotografen var mor, Mary Enger.

arkitektene Bernt Heiberg og Ola Mørch Sandvik foreslått stedet som folkepark og gjenskaping av gammelt Christiania-miljø. Andre gamle forslag ble hentet fram, blant annet forslaget om Tøyen, sør for Ola Narr.

Tivoli og sanering

Det mest oppsiktsvekkende, sett med dagens øyne, og det mest uttrykksfulle for datidens saneringsiver, var forslaget om tivoli på den gamle gassverktomta. Gassverket skulle nedlegges og det som var igjen av virksomheten skulle flyttes til Sjursøya. Idéskissen for tivoliet var lagt fram av plansjef Eyvind Strøm.

Tivoliet skulle strekke seg utover tre arealer: Gassverktomta mellom Storgata og Christian Krohgs gate inkludert Mangelsgården, Gassverktomta mellom Storgata og Torggata inkludert Ankertorget, samt et areal nord for Akerselva begrenset av Thorvald Meyers gate, Korsgata og parkarealene langs Akerselva. Selv tivoliet skulle heves én etasje over gatenivå, og i tre etasjer under tivoli skulle det bygges parkeringshus for 6400 biler. De tre arealene skulle bindes sammen med bruer over Hausmanns gate, Storgata og Akerselva. Mangelsgården skulle bevares i sin helhet og benyttes som et "rolig serveringssted av høy standard" der den opprinnelige renessansehagen skulle rekonstrueres og gi innslag av "historiens sus fra 1700-tallets Christiania". Men alt annet som var slitt og gammelt og virket skjemmende og lite fornøyet, skulle vekke: "Slik som arealene ligger i bysituasjonen i dag, kan det neppe sies å være noen heldig plass for tivoli (...) (men) med et sanert Vaterland og strøket fra sentrum fram til nåværende Hausmannsgate sanert, så vil situasjonen bli en helt annen. Et sanert Grünerløkka vil ytterligere styrke alternativet".

For lettere å finansiere prosjektet, så plansjefen for seg en randbebyggelse langs Thorvald Meyers gate og Korsgata, blant annet en høyblokk nærmest Nybrua. Randbebyggelse langs Storgata på syv etasjer ble også foreslått, men da først og fremst for å eliminere ulempen med naboskapet med Legevakta og Krohgstøtten.

Det var til slutt sykehusets umiddelbare nærhet som styrtet planene. Man fant det ikke forsvarlig å ha et støyende og fornøyet konsept som et tivoli så

nær den rake motsetning: sykehus og legevakt. Kontraskjæret ble på sin side avskrevet fordi staten satte seg i mot ved å vise til klausuler i kontrakten fra den gangen kommunen overtok arealet.

Vakthold og fredning

Hva så med Hovedøya? Utover 1960-tallet ble det bevilget noen småsummer til å rydde opp på øya og legge til rette for det som fortsatt ble kalt en folkepark. Tyskerbrakkene, som hadde huset militære familier, ble revet, og klosterruinene restaurert. Det ble dessuten etablert et fast vakthold på øya. Det betydde dårligere tider for byens løse fugler som hadde benyttet øya som sitt friområde. Den 17. juli måtte "et selskap på 7 berusede personer – bl.a. "Gråbeinsilda" – forlate øya på anmodning. Det var 3 kvinner i laget. Blant dem var en kalt "Knivstikker-Jenny", kunne Arbeiderbladet melde.

Planer om faste underholdningsaktiviteter, lekeplasser, tilrettelegging for båtsport og dyrehold i beskjedent omfang, svirret i kommuneadministrasjonen, uten at det skjedde så mye mer. Tilstrømningen til øya var heller ikke så stor som forventet, så saken om å fortsette arbeidet med folkepark på Hovedøya for å gjøre den enda mer attraktiv for byens befolkning ble tatt opp i bystyret i 1973. Et resultat av dette var blant annet bedre båtforbindelser til øya.

I 1981 ble Stadsfysikus i Oslo bedt av Miljøverndepartementet om å utarbeide et forslag til bruks- og verneplan for Hovedøya. Et forslag om vern ble avvist av Bystyret i 1986, men fem år senere ble et nytt verneforslag tiltrådt. Siden har verneforslaget vært justert, og er nå i 2006 vedtatt av regjeringen.

Til alle svensker må vi si: Skal du på Tivoli, så dra til Tusenfryd. Men vil du på en øy, der bakkekløver har blomstret siden munkenes tid, der trær og busker gror fritt, der kroppen kan dypes i en frisk oslofjord og der historien følger med deg hvor du snur og vender deg, så reis til Hovedøya.

Kilder

Parkvesenets arkiv, serie 273A, alle merket "Hovedøya" og eller "Folkepark på Hovedøya" Bystyresak nr. 42, 1954, Folkepark i Oslo Bystyresak nr. 263, 1973, "Utbygging av folkepark på Hovedøya"

Litteratur

Oslo byleksikon, Oslo 2000

Fra 1907 finansierte Kristiania kommune gratiskonserter i byens parker til glede for et bredt publikum. Under depresjonsårene på 1920-tallet var det imidlertid kamp om hvem som skulle få bestige podiet – en kamp mellom profesjonelle og amatører på den ene siden og mellom nordmenn og utlendinger på den andre.

Kampen om podiet

Parkmusikken

på 1920-tallet

TEKST Bård Alsvik

Janitsjarmusikk skulle det være! Tre måneder til ende, fra juni til september. Det var ikke snakk om noe annet. Blankpussede kornetter, jamrende basuner, smekre klarinetter og dundrende slagverk: *Ompappa, ompappa ... trill, trill... boommm, boommm!* Antrekket var mørk dress, hvit snipp og sort hatt, men på varme dager, enkelte år, tillot man at svarthatten ble byttet ut med stråhatt. Kristiania Musikerforening opptrådte som en slags impresario på vegne av kommunen, og satte selv sammen de vel tjue musikerne som trengtes til jobben. Aftenkonserter i sju forskjellige parker, samt to middagskonserter i Studenterparken, den tiden divisjonsmusikken – det faste orkesteret – var på "moen" for å eksersere.

Det hersket en rolig og god sommerstemning i parkene når toner av Oscar Borg blandet seg med fuglesang og trekrone-sus fra parkenes mange trær.

Depresjon også for musikere

Men ute i den store verden var det uroligheter i musikernes rekke, noe som kunne tilskrives de vanskelige økonomiske tider som var i emning. Det som hadde begynt som et krakk i New York, forplantet seg raskt til Europa og til lille Norge. Et kraftig prisfall på eksportprodukter fikk katastrofale følger for norske bedrifter. Oppsigelser og permitteringer ble dagligdagse. Konkurs og nedleggelse likeså, og de som satt igjen med arbeid, måtte finne seg i kraftige lønnskutt.

Problemene i arbeidslivet forplantet seg videre til andre samfunnsgrupper. Flere kommuner gikk konkurs, og de kommunene som klarte å holde seg oppe, møtte de dårlige tidene med harde rasjonaliseringstiltak.

Hovedstaden var intet unntak. Budsjettene ble strammet inn, lønningene sank parallelt med at pilene pekte nedover, og man var stadig på jakt etter felter der man kunne spare inn på utgiftene. Depresjonen kunne også merkes ute i gatene og inne på kafeene og restaurantene der musikerne hadde sine arbeidsplasser. Orkestrene stilnet i mangel av løftede champagneglass, og flere musikere gikk inn i de arbeidsløses rekke.

Kinoforestillingene ble en trøst for mange i en dyster og vanskelig hverdag,

Prøvespilling for autoriteter. "Herr Gubberuds orkester gjorde sine saker godt", konstaterte Aftenposten og illustrerte prøvespillingen med denne tegningen 2. juni 1923. Byens musikalske autoriteter ser også ganske fornøyde ut.

og så lenge det var besøk på kinoene, var det arbeid til musikerne. Men også kinoene måtte snu på skillingen for å drive lønnsomt, noe musikerne fikk merke. I Trondheim ble avlønningen av kinomusikerne så kraftig redusert, at konflikt var uunngåelig. Den lengste musikerstreiken i Norge noen sinne ble innledet i 1924 og fant først sin ende i 1925.

Ute i Europa var det samme tilstander. Østerrike, Tyskland og Frankrike var totalrammet av musikerstreik. I Olmütz i Tjekkosllovakia var det full streik blant musikere på grunn av lønnskutt, det samme i operaen i Budapest i Ungarn. Direksjonen i teatrene, operaene og orkestrene truet med å ansette utenlandske musikere, men Den internasjonale musikerunion makte til solidaritet og advarte sine medlemmer over hele Europa mot streikebryteri. Slike advarsler nådde også opp til Musikerforeningen i Kristiania.

Ingen parkmusikk

Grunnstammen av musikere i det sammensatt parkorkesteret i byen var mili-

tære musikere, men heller ikke musikere slipper unna fjorten dagers våpenøvelse på "moen", så midt på sommeren var Musikerforeningens parkorkester prisgitt innhoppere. Av det spinkle kildematerialet som finnes om nettopp dette, kan vi slutte at dette gikk utover kvaliteten. I formannskapssaken som behandler nettopp spørsmålet om parkmusikk sommeren 1923, går det fram at det hadde kommet inn klager på musikken året før. Det nevnes ikke hva klagen gikk ut på, men andre kilder støtter opp om at det var selve musiseringen som var problemet.

Det var den nevnte Musikerforeningen som sto for utplukking av så vel dirigent som musikere. I 1923 dukket imidlertid ideen om å overlate dette til byens filharmoniske orkester opp. Kommunen støttet orkesteret økonomisk, og flere politikere mente at det både var rett og rimelig at orkesterets blåsere skulle ta på seg jobben som parkmusikere. Man ville da både sikre at det musikalske nivået holdt seg høyt, og ved å få dette inn som en del av musikernes ansettelseskontrakt, ville det kunne spares penger i en ellers stram økonomisk hverdag.

Musikerforeningen protesterte mot en slik ordning. I et brev fra Musikerforeningen til formannskapet, allerede i slutten av februar 1923, heter det: "At selskapet [Filharmonien] skulde trænge ind paa andre musikomraader vil vi paa det bestemteste protestere mot og henstiller til den ærede musikkomité at holde sig til Norske musikere og skatteborgere i likhet med foregaaende år". Situasjonen virket fastlåst, og i pressen ble det meldt at Musikerforeningen spolerte mulighetene for parkmusikk til sommeren. Foreningen ville på sin side ikke ha det på seg at den var skyldig i at parkmusikken uteble sommeren 1923. I et leserinnlegg som foreningen rykket inn i Aftenposten 23. april 1923, forklarte foreningen hvorfor et samarbeid med Filharmonien var umulig: "Den væsentlige grund for musikerforeningens ulyst til samarbeid med Filharmoniske er (...) den utvikling Filharmoniske orkester i de forløpne 4 aar har gennemgaaet. Den er saa lite tilfredsstillende for norske musikere, at det maa findes forstaaelig, at vi ikke frivillig overlater dets styre nok et orkester." Utenningene lot seg verve med lønninger som var langt lavere enn det de norske musikerne krevde, og på helt andre vilkår enn det som var akseptabelt for Musikerforeningens medlemmer. Det var

"Undertiden blaaste hr. Gubberud selv med mens han slo takten ved aa bevege ørene."

med stor grad av bitterhet at foreningen viste til at tretten utlendinger var ansatt i orkesteret ved opprettelsen i 1919, og bare fire år senere var tallet steget til 25. "At parkmusikken under samme ledelse vil gjennomgaa en lignende utvikling, er meget at befrykte".

Når alt kom til alt så hadde heller ikke Filharmonien lyst på jobben. De skylte på praktiske årsaker, men vi kan vel lett tenke oss at Filharmonien nødig ville legge seg ut med Musikerforeningen mer enn den allerede hadde gjort. Det kommer også klart fram at jobben som parkmusiker ikke var noe man traktet etter. Mange musikere bandt seg til andre og mer lukrative spilleoppdrag om sommeren. Det å være parkmusikant var ensbetydende med jobbing hver kveld, og betalingen var ikke den beste. Parkmusikken ble derfor lett preget av musikere som ikke var så ettertraktet til andre jobber.

En merkelig prøve i Birkelunden

I det øyeblikk avisene fortalte sine lesere at det ikke ville bli parkmusikk sommeren 1923, dukket det opp en Herr Gubberud, som skrev brev til kommunen og meddelte at han og hans seksten manns hornorkester gjerne tok jobben, og det for en billig penge. – Amatører! Ja vel, men her kan det likevel bli parkmusikk, og det til nesten halve prisen i forhold til tidligere år, resonerte musikkomiteen. – Men først en prøvespilling!

Fredag aften den 1. juni skulle det hele finne sted. Det hele må ha fortont seg som nokså merkelig, ikke minst for de stakkars hornblåserne som ifølge avisreferatene viste tegn til nervøsitet. Flere av byens musikkautoriteter var til stede under seansen. Dessuten var formannskapetets medlemmer invitert til selv å danne seg en oppfatning av amatør-orkesterets kvaliteter. Vi lar avisene stå for referatet fra det som hendte, som "Pueblo" i Dagbladet: "Allerede da jeg steg av trikken møttes mitt øre av behagelige klangkombinasjoner (...) Det var mange folk fremmøtt for aa høre paa, blant de sakyndige maa regnes Kristiania-operaens chef hr. Meinich, Filharmoniens intendant h. Winter Hjelm og en musikkersjant i ingeniørvaabnet i full uniform (...) de mørkeste instrumenter spilte best, især det som alltid i valsen sier ompapa ompapa (...) det var under tiden falske toner, men de blev dog alltid rene før musikanten var ferdig med

dem (...) Undertiden blaaste hr. Gubberud selv med mens han slo takten ved aa bevege ørene". Aftenposten meddelte at den "store skare lønnet præstationene med kraftige haandklap" og at Winter Hjelm uttalte at Herr Gubberuds folk gjorde sine saker godt.

Hvorvidt publikum klappet overstrømmende fordi det var et være eller ikke være for parkmusikken den sommeren, vites ikke. Heller ikke om musikerne overgikk seg selv fordi det gjaldt å få jobben. Orkesteret ble i hvert fall engasjert.

Men det ble med dette ene året for Gubberuds glade amatører. Året etter, i 1924, ble Musikkforeningens orkester, som nå opptrådte under navnet Kristiania Janitsjarorkester, leid inn igjen. Selv om Gubberud hadde sendt inn et anbud som var lavere enn Musikerforbundet, ble det bestemt å hyre det profesjonelle orkesteret for å unngå at amatører konkurrerte mot dem som hadde musikk som levebrød. Av uvisst grunn ble disiplinen i orkesteret innskjerpet, ved at det ble skrevet enkeltkontrakter med hver enkelt musiker, og det var ikke småtterier musikerne bandt seg til: ni konserter ukentlig. To timer daglige ettermiddags- eller kveldskonserter rundt omkring i byens parker, og to ukentlige middagskonserter i Studenterlunden. Femten minutters pause etter en time. Det ble skrevet ut mulkt for forsentkomming; to kroner for første fem minutter, tre kroner for påfølgende ti minutter, dessuten femti kroner for å ikke utføre "god orden og tone" på scenen. Røyking på paviljongen var for øvrig forbudt. Om programmet het det at det "bør være letfatlig for det store publikum. Sidst udkomne nyheder anskaffes og spilles i den udstrækning tiden tillader. I hvert program er et norsk musikknummer ønskelig (...) Som kapelmester ansættes en dygtig musiker (norsk) (...)".

28 000 kostet parkmusikken i 1924, men de dårlige økonomiske tidene tvang fram reduksjoner i honorarene. I 1927 gikk Musikerforeningen med på en reduksjon i ukelønna per mann på fem kroner. På tampen av 1920-tallet ble det bevilget et mindre beløp til solo- og korsang, noe som gjorde parkkonsertene lengre og mer varierte. Parallelt med de faste parkkonsertene, som var gratis for publikum, ble det på St. Hanshaugen avholdt en rekke betalingskonserter. Kommunens parkutvalg godkjente eller forkastet søknadene om slike betalingskonserter, og en tid var søknadene flere enn hva det var sommerkvalder til.

Etter krigen, i 1946, ble parkkonsertene til kulturkvelder med innhold som "Oslo i dikt og toner", sangkvelder, musikkvelder og orkestermusikk. Allerede året etter ble programmet kraftig utvidet, både med barneforestillinger, teater, kabaretkvelder og eget ungdomsprogram. De rene parkkonsertenenes tid var utvilsomt forbi.

Etter krigen, i 1946, ble parkkonsertene til kulturkvelder med innhold som "Oslo i dikt og toner", sangkvelder, musikkvelder og orkestermusikk. Allerede året etter ble programmet kraftig utvidet, både med barneforestillinger, teater, kabaretkvelder og eget ungdomsprogram. De rene parkkonsertenenes tid var utvilsomt forbi.

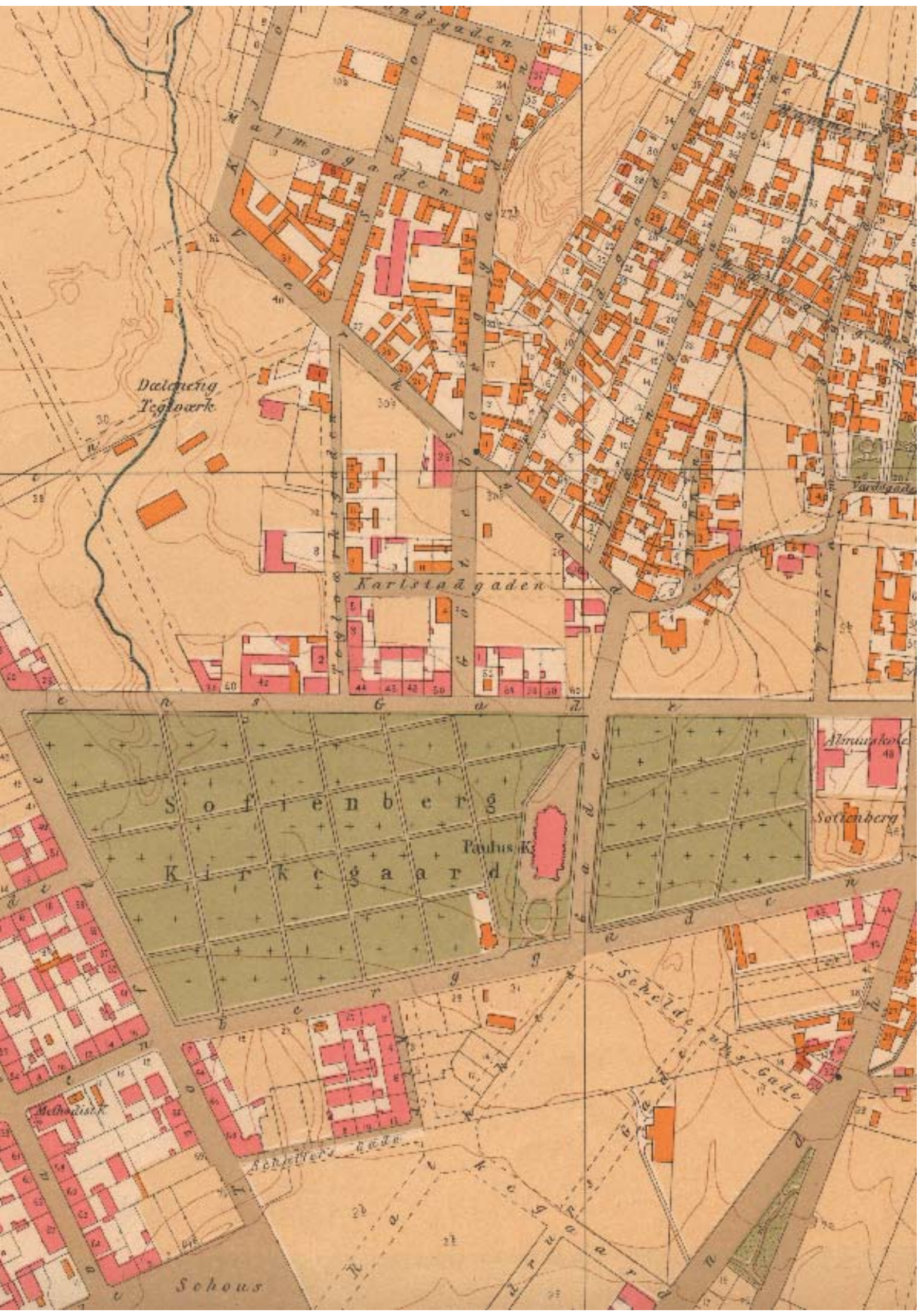
Musik			
i byens parkanlæg sommeren 1924.			
(Udført af Kristiania Janitsjarorkester)			
Dag og dato.	Klokkesl.	Påsk.	
Ondag 1ste Juni	7½–8½	Birkelunden.	
Torsdag 13de	7–8½	Kampen.	
Freitag 14de	7–8½	Studenterlunden.	
Lørdag 15de	7½–8½	St. Hanshaugen.	
Søndag 16de	7½–8½	Frognerparken.	
Søndag 17de	4–6	Birkelunden.	
Mandag 18de	7–8½	Kampen.	
Torsdag 21de	7–8½	Studenterlunden.	
Freitag 22de	7½–8½	St. Hanshaugen.	
Lørdag 23de	7½–8½	Frognerparken.	
Søndag 24de	4–6	Birkelunden.	
Mandag 25de	7–8½	Kampen.	
Torsdag 28de	7–8½	Studenterlunden.	
Freitag 29de	7½–8½	St. Hanshaugen.	
Lørdag 30de	7½–8½	Frognerparken.	
Søndag 1ste Juli	4–6	Birkelunden.	
Mandag 2de	7–8½	Kampen.	
Torsdag 5de	7–8½	Studenterlunden.	
Freitag 6de	7½–8½	St. Hanshaugen.	
Lørdag 7de	7½–8½	Frognerparken.	
Søndag 8de	4–6	Birkelunden.	
Mandag 9de	7–8½	Kampen.	
Torsdag 12de	7–8½	Studenterlunden.	
Freitag 13de	7½–8½	St. Hanshaugen.	
Lørdag 14de	7½–8½	Frognerparken.	

Kilder

Kristiania Formandskap sak nr. 1854/23, bevilgning til parkmusikk
Parkvesenets klipparkiv, perm merket Avisutklipp 1922-26
Norsk Musikerblad nr. 11 1924 og nr. 2 1925
Parkmusikken, musikkomiteens protokoll 1907-1928 i arkivserien "Komiteer og utvalg".
Beretning for Oslo kommune 1912-1947, bind 1

Litteratur

Knut Kjeldstadli, Et splittet samfunn 1905-35 i
Aschehougs Norges historie, Oslo 1994
Knut Kjeldstadli (red.) Del III 1901-1940 s. 362-365 i Norsk Innvandringshistorie b.2, Oslo 2003

At søpla flyter i Sofienbergparken, er stadig et gjennomgangstema i Oslos aviser. Befolkningen på Grünerløkka og omkringliggende områder trekker i hopetall ut og under de frodige løvtrærne. Det blir spist og grillet, spilt og danset. Slik har det slett ikke alltid vært.

La de levende få Sofienberg til park!

TEKST Anne Marit Noraker

For rundt to hundre år siden ble deler av bymarka rundt Christiania privatisert, etter lenge å ha vært felles beiteområde for dyrene til byens borgere. De nye eierne oppførte etter hvert noen hus og drev litt jordbruk på løykeeiendommene. Noen av dem var privateide, andre var eid av universitetet og ble lånt ut til professorene som del av lønnen.

En av løykene mellom Torshovbekken og Trondheimsveien fikk navnet Sofienberg. Den lå på den øverste delen av Nedre Dælenenga, opp mot Rodes løyke, og var fra 1799 til 1830 eid av agent Jacob Nielsen. Grosserer Niels Rosenberg sto som eier fra 1830 til 1857. Begge hadde koner som het Sophie. Den første het Sophie Berg, så man må derfor anta at løyken er oppkalt etter henne. Vi kan vel ellers regne med at både mennene og deres koner tilbragte

noen somre på sin landeiendom med tilhørende løykehus.

Jakten på ny gravlund

Antall innbyggere i hovedstaden økte år for år, og i takt med befolkningsveksten vokste behovet for plass på kirkegårdene. Av hygieniske årsaker var det blitt forbudt å anlegge nye kirkegårder innenfor bygrensen. I 1857 vedtok dessuten Bystyret å legge ned den eksisterende kirkegården på Ankerløyken ved Hausmanns gate. Den ble nemlig ansett som

Sofienberg kirkegård ble anlagt i 1858, og lå i begynnelsen landlig til mellom Torshovbekken og Sofienbergbekken. Det gamle løykehuset sees inntil almueskolen i Trondheimsveien 46. I 1864 ble det etablert et gatenett rundt den gamle løykeeiendommen. I 1877 ble det bygget kirke på knausen i midten. Gravlundene ble lagt ned i mellomkrigstiden og gradvis gjort om til park. N.S. Krums kart over Kristiania 1:4000, fra 1888. Murhus er markert med rødt, trehus med oransje.

Løykehuset på Sofienberg rett før det ble flyttet til Vår Frelses gravlund i 1910. Låve, stall og bryggerhus var dessuten bygd inntil. Tegnet av Fritz Holland, som var arkitekt, initiativtaker og leder ved Oslo Bymuseum inntil 1912. Original i Byarkivet, i arkivet etter Byantikvaren.

Forbudt område. Kirkegården på Sofienberg var ikke til for guttene i gata. Mange falt likevel for fristelsen og gikk på oppdagelsesferd mellom gravene. Men turen ble sjelden lang før vakta kom og jaget barna ut i gata igjen. I midten av bildet, med hvit krave, står Nils E. Nilsson. Faren hans har stått i leiligheten i

Sofienberggata 29 og fotograferte guttegjeng foran den vestre delen av kirkegården omkring 1920. Fotograf: Elof Nilsson. Kopi hos Byantikvaren, Oslo kommune.

Når begravet		De Begravedes Navne	
1	December 15 ^{de}	Vognmands H. Højsø's Hustru	Anne Marie
2	" 17 ^{de}	Laurids Fædresens Hustru	Therese
3	" "	Snedkerfærd O. Jørgensen's Hustru	Angemar Alfred
4	" "	" Steens Hustru	Johann Anne
5	" 19 ^{de}	Carl Fædresens Hustru	Beck
6	" "	Med. Hans Jørgensen's Hustru	Christie Mathilde
7	" "	Med. Løb. Hans Oskov Fædresen	
8	" "	Læsting, Hans Fædresen	
9	" "	Skredder Olems Hustru	Johanne
10	" 20 ^{de}	Tegner Caroline Fædresen's Hustru	udøble Hustru
11	" "	Læsting, Christen Olems Hustru	Therese
12	" "	" Johann Hansens Hustru	

Begravelsesprotokoll fra Sofienberg kirkegård (utdrag), 1877. Fra arkivet etter Kirkevergen, Oslo byarkiv.

ubrukelig på grunn av stadige oversvømmelser og manglende drenering. Flere skrev brev til myndighetene og klaget over den utålelige stanken.

I jakten på ny gravlund, var det særlig Sofienberg løkke som tilfredsstilte kravene. Jorden var god, eiendommen lå utenfor bygrensen, som var ved Nybrua på den tiden. Samtidig var den ikke lenger unna enn at det lot seg gjøre å frakte både lik og gravfølger dit. I 1858 vedtok derfor formannskapet å kjøpe Sofienberg løkke og legge den ut som gravlund.

Den vestre delen av dagens park ble raskt lagt ut som "Sophienberg kirkegaard" eller "Hjelpe-kirkegaard for Christiania By" til begravelser av de fattigste. De første årene ble øvrige byborgere gravlagt på Vår Frelses gravlund, men etter noen år ble Sofienberg kirkegård benyttet som byens alminnelige gravplass.

I begynnelsen lå kirkegården landlig til mellom Torshovbekken og Sofienbergbekken, uten verken gater eller annen bebyggelse rundt. Dette endret seg imidlertid raskt. I 1864 ble det anlagt et gatenett for hele området, og kirkegården ble dermed omkranset av Sofienberggata, Helgesens gate, Toftes gate og Trondheimsveien. Rathkes gate ble anlagt tvers over kirkegården, og den deler fortsatt parken i to. På J.W.G. Næ-

sers kart fra 1860, se Byarkivets nettsider, kan det se ut som det også tidligere lå en sti eller ridevei der. I samme periode ble bekkene overhvelvet. I løpet av 1870-tallet ble området mellom Torshovbekken og Toftes gate innlemmet i kirkegården.

I de påfølgende årene ble det bygget stadig flere hus og bygårder i området. I 1877 ble Sofienberg kirke oppført på en liten fjellknaus midt på den gamle løkkeeiendommen. Først var det planlagt at kirken skulle hete Nazareth, men da den sto ferdig fikk den navnet Paulus. Noen år senere ble den døpt om til Petrus, og i 1962 endret den navn til Sofienberg kirke. Sofienberg skole ble bygget i 1883, inntil det gamle løkkehuset i østenden mot Trondheimsveien. Løkkehuset ble benyttet som bolig for kirkegårdsforstanderen ved Sofienberg kirkegård fra 1857 til 1909. Året etter ble det revet i forbindelse med en utvidelse av Sofienberg skole. En del av huset ble i følge Alfred Storaas flyttet til Vestre gravlund, for å bli bolig for gravlundsforstanderen der.

I 1913 og 1914 ble det i ekstraordinært budsjett bevilget penger til likkapell og likbrenningsovn som skulle bygges like vest for kirkebygningen. Byggearbeidene kom imidlertid aldri i gang. I første omgang skyldtes dette vanskelige og uberegnelige byggeforhold under første verdenskrig. Etter hvert ble spørsmålet om å legge ned kirkegården så dagsaktuelt at formannskapet ikke fant å kunne bevilge penger til bygging før denne saken var avklart.

Vederstyggelig eller fredelig plett?

Kritikken mot å ha en gravplass så sentralt i byens mest folkerike strøk ble reist allerede mot slutten av 1800-tallet, og i løpet av første verdenskrig var det stadig flere som sluttet seg til dette synspunktet. Avisdebatten gikk hett for seg i 1915 og 1916, og flere skrev at det var et folkekrav å "la de levende få Sofienberg til park!".

For eksempel skrev en person med signaturen "M. Tj." i Social-Demokraten 3. desember 1915 at "Av alle våre kirkegårder er "Sofienberg" den verste, fordi den er av de største og mest benyttede og ligger midt inne i byens folkerikeste strøk. Tusener og atter tusener av lik ligger og råtner midt inne i byen. Legg hele kirkegården ned. Den er både sanitært og etisk en vederstyggelighet. Legg den ned – og la det skje straks – så har vi om noen år en stor og vakker park på stedet."

*"Av alle våre kirkegårder er
"Sofienberg" den verste, fordi den
er av de største og mest
benyttede og ligger midt inne i
byens folkerikeste strøk."*

En person med signaturen "Odd" skrev flere leserinnlegg, blant annet i Socialdemokraten den 26. januar 1916: *"Kristiania er ikke parkenes by. De kremmere som i gamle dager stelte med byens affærer, hadde ingen sans for å avse noget til fellesskapet i form av store parker, hvor man skulde vandre under skyggefulle trær og hvile seg på grønne marker. De hogget løkkene opp til hustomter og makadamiserte de grønne sletter til gategrunn."*

Andre var imidlertid mot nedleggelsen av kirkegården. I et protestskriv til formannskapet av 21. mars 1916, påpekte en gruppe "Grünerløkboere" at de var imot nedleggelse av kirkegården. De mente årsakene til ulempene ved kirkegården var det skammelig dårlige gravkapellet, og at et nytt kapell var det som skulle til for å fjerne stanken i området. De ga uttrykk for pietetsfølelse for de døde og deres minne. En nedleggelse av kirkegården ville, i følge grünerløkka-beboerne, *"saare og krænke de helligste følelser hos det overveiende flertal av beboerne i de nævnte distrikter"*. Naboene uttrykte også bekymring for at området skulle gjøres til lekeplass for barn og unge, med det støyproblemet det ville føre med seg. De påpekte at området allerede hadde flere parker, åpne plasser og løkker hvor barn og unge kunne boltre seg, og at de voksne også burde kunne ha et sted å søke seg til: *"(...) kirkegården er også nu en park, hvor gamle og trætte kan søke hen for at faa hvile og en fredelig stund"*.

Det ble argumentene til parkforkjemperne som vant frem. Den 12. desember 1918 vedtok bystyret enstemmig å legge ned den delen av kirkegården som lå vest for Rathkes gate, mens den østre delen skulle opprettholdes. I en overgangsperiode på ti år skulle det østre området benyttes til jordbegravelser, og deretter som urnelund. Gravene hadde en fredningstid på førti år.

Allerede i 1920 ble gjerdet flyttet inn og en parkstripe gjort i stand langs Toftes gate, som en første begynnelse. I 1931 vedtok bystyret å legge ned resten av kirkegården. Da var da også all gravplassen opptatt. Monumentene ble tatt bort etterhvert som pårørende ville at graven skulle slettes. Maks tid for å ha dem stående var fredningstiden på førti år. Pårørende ble informert per brev om at gravstøttene ville bli fjernet, og i arkivet etter Kirkevergen finnes en del underskrevne skjema hvor pårørende ga tillatelse til å fjerne "rammer, plater og

monumenter" fra familiens gravsteder. Steinene ble transportert til byens øvrige kirkegårder, hvor de ble benyttet som fundamenter for nye gravplasser.

På den vestre delen av gravlunden, hvor det var planlagt å bygge et kapell, ble det på tretti-tallet anlagt en lekeplass for barn. Dette området var aldri blitt benyttet til gravplass.

I 1961 ble den vestre delen av kirkegården gjort om til park og delvis til lekeplass. I 1972 ble også den østre delen av kirkegården lagt ut til park.

En liten del av kirkegården eksisterer fremdeles. Nord for kirken ligger gravplassen for Det Mosaiske Trossamfund gjerdet inn. Den ble anlagt i 1869, og ble benyttet frem til 1917. Da fikk den jødiske menigheten en ny gravplass på Østre gravlund. Parkvesenet ønsket opprinnelig også å fjerne disse gravene, men det viste seg problematisk med hensyn til jødisk lov.

Da kirkegården var ny, ble det foretatt en betydelig beplantning. De gamle og frodige løvtrærne i alleer og grupper som preger parken i dag er fra denne tiden. Gjerdene er imidlertid borte, og stillhet finnes der sjelden på lumre sommerkvelder.

I dag er det plassert store lekestativ, barnehage, miljøstasjon, offentlige toaletter og container for engangsgriller i parken. I sommerhalvåret er parken et yndet sted for sosiale treff med piknik, grilling, solbading og atpåtill tagging. Mange eldre forteller at de synes det er rart å betrakte bruken av den gamle kirkegården, de døde ligger jo tross alt rett under gressmatten.

Gjennom årenes løp ble omkring seksti tusen Oslo-borgere gravlagt på kirkegården på Sofienberg.

Kilder

Saksarkiv etter Parkvesenet, Boks Da 0023
Næsers kart fra 1860
Aktstykker Kristiania kommune, 1918-1919, referater
Aktstykker Kristiania kommune, 1918-1919, forelægg
Aktstykker Kristiania kommune, 1961, Bystyrets forhandlinger
Byantikvarens fotoarkiv

Litteratur

Marius Røhne: Oslo kommunale parker og grøntanlegg 1810-1948
Alfred Storaas "Midt i Stor-Oslo – Rodeløkka med grenseområder" St. Hallvard 1973
Oslo byleksikon, Oslo 2000

"Legg hele kirkegården ned. Den er både sanitært og etisk en vederstyggelighet. Legg den ned – og la det skje straks – så har vi om noen år en stor og vakker park på stedet."

Kirkebakken på Sofienberg benyttes til soling og grilling sommeren gjennom. 2006.
Foto: Morten Brøten, Oslo byarkiv.

I nordvestre hjørne av bydel Sagene ligger Bjølsenparken som en vakker grønn lunge. Den var opprinnelig en herregårdshage som tilhørte hovedgården Søndre Bjølsen. Spaserveiene, gressgangene og alleene i den skyggefulle hagen var anlagt for at gårdens gjester fra det øvre sosiale sjikt kunne få promenere. Men byens vekst presset fram at herregårdshagen for de få, ble lagt ut som park for de mange.

Lindealleen i Bjølsenparken står oppført på Byantikvarens Gule liste. De fleste trærne ble plantet på 1800-tallet, men en del av trærne er atskillig eldre. Alleen endte i sin tid opp på tunet på Søndre Bjølsen gård som Aker kommune overtok i 1899. Foto fra 1920. Ukjent fotograf.

Herregårdshagen

som ble park

TEKST Gro Røde

I år 1900 ble Bjølsenparken en offentlig park. Parken hadde vært i privat eie og var en prydd og en fryd for en av de eldste storgårdene i Aker, Søndre Bjølsen. Et naturlig kupert terreng med en svak helling egnet seg ypperlig for det som kalles et *engelsk parkanlegg*. Øverst på området lå en stor hovedbygning og tro-net, samt mange gårdsbygninger. Største delen av Søndre Bjølsen ble innlemmet i byen i 1878. Innlemmelsen i Kristiania kommune medførte at eieren av gården, brukseier, bankdirektør og ordfører i Aker, J. H. Meinich (1820-1911), måtte gå av som ordfører. I 1899 var det den nye eieren, aksjeselskapet Søndre Bjølsen, som bød kommunen området for en pris på ti kroner per kvadratmeter, noe kommunen definitivt avviste som en alt for høy pris. Argumentet for den høye prisen var at det allerede var en ferdig opparbeidet park. Etter mange skriv og forhandlinger endte det opp med at kommunen ble eier av området for kroner fire per kvadratmeter. Da hadde kommunen i lengre tid vært ute etter å få anlagt en park i dette området av byen.

Arealet var ferdig til å bli tatt i bruk. Bygartner Røhne skriver i sin bok fra 1967 at det ikke ble utført store omlegginger, men at arbeid ble gjort etter som

behovene meldte seg; enten det var å lage lekeplass ved Bjølsen skole, flytte hvilebu fra Stortorvet til parken, sette opp en musikkpaviljong eller rydde i plantebestand og omlegge plener.

En vakker herregård i en skjønn park

"En vakker herregård i en skjønn park vil alltid forlenes med en viss mystikk", skrev Aftenposten i 1931. Avisen omtaler også Bjølsen gård med sin "berømte park" og skriver: *"Midt i denne eiendom lå et eventyr av en kjempehave, om hvis linde-allé bygartner Røhne har sagt at den stammer fra en tid da folk ennå kunde plante trær."* Avisen beskriver begeistret parkens fortid som herregårdshage med epletrær, pæretrær og plommetrær dryssende fulle av blomster, midt mellom lyse bjerkestammer, *"hvor må det ikke ha været et vakkert syn i sommertiden. I parkens sydligste del, hvor familiens yngste hadde et særlig tilholdssted, skapt en idyll som ennå ofte omtales og leves op igjen av eierens barnebarn. Der fantes nemlig en gressbevokset haug, hvor tumleplassen var fri; der var benker og bord med chokoladeslabberas, og lek med dukker for småpikene med veninder."*

Det er kanskje denne haugen som, i forbindelse med ervervelsen av områ-

det, omtales som *Ormehaugen* i et skriv fra overretssagfører Chr. Hansson til Magistraten 14. juni 1896. Den markante haugen ligger i nedre del av parken den dag i dag. Et yndet sted for dem som vil stikke seg bort – og likevel beholde all oversikt...

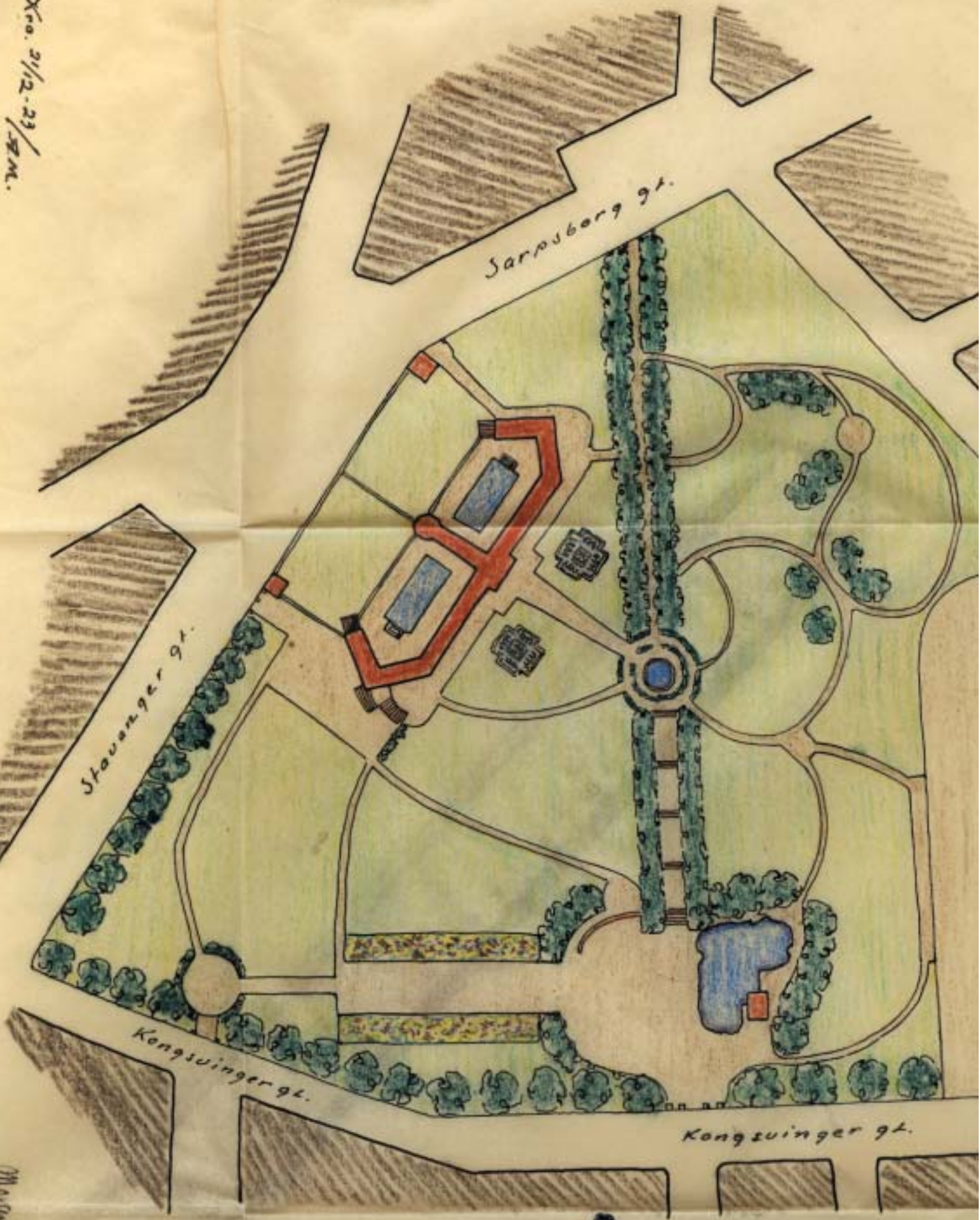
Fra 1901 ble parkområdet inngjerdet, og sammen med det faktum at parken først fikk elektrisk belysning i 1937/38, var den et strengt bevoktet område som var stengt vinterstid og lukket om sommeren etter mørkets frambrudd.

Fager kveldssol

Marius Røhne skryter av et enstemmig formannskap som raskt og beslutsomt ervervet seg *"et heldig beliggende parkareal som det var litt størrelse på, og som dermed sørget for at et vakkert areal ble reddet fra ødeleggelse"*. Han sikter da til reguleringsplanene for området, fra tiden før det kom tilbud om at kommunen kunne få kjøpe. Reguleringskartet viste at man tenkte å dele området i tre ved at to eksisterende gater; Mossegata (borte nå, deler av denne heter Tønsberggata i dag) og Kongsvingergata, ble forlenget gjennom anlegget. I tillegg skulle en helt ny gate føres på tvers gjennom parken.

Xno. 21/2-23/AM.

Morgensstunden og Bule

Til venstre: **Planlagt badeanlegg.**

Situasjonsplan for Bjølsen friluftsbad, datert 21.12.1923. Arkitektene Eide og Morgenstjerne var av de mest markante og produktive arkitekter i Norge i første halvdel av 1900-tallet. En plantegning med deres signatur var nok en fjær i hatten for dem som ivret for friluftsbad på Bjølsen. Park og idrettsvesenet, T-0004, Bjølsen friluftsbad.

Til høyre: **Kartutsnitt** over Bjølsenparken og Hjemmets kolonihage, år 1934.

Parken, på 34 ½ mål, ville blitt redusert til 19-20 mål. Én alvorlig skade ble imidlertid gjennomført. Hovedhuset til Søndre Bjølsen ble avskåret fra sin egen hage ved at Sarpsborggata ble forlenget vestover. Igjen, på høyderyggen i parken, stod den vakre alleen som før hadde ønsket gjester og gårdens egne velkommen! Men hovedhuset fikk ganske raskt beboere som ikke lengtet etter *sin* gamle allé. Meinich døde i 1911, og allerede fra 1912 disponerte Frelsesarmeen huset. De fikk kjøpt det for en sum av førti tusen kroner, omtalt som "det rene røverkjøp" av Aftenposten. Frelsesarmeen brukte det som gamlehem under det talende navnet Kveldssol. Hovedbygningene fikk stå fram til 1960-tallet. Da fikk UL-levål sykehus satt opp tre blokker for sine ansatte på tomte.

Våte drømmer

I Finansrådmannens arkiv framkommer det at det fantes planer for et friluftsbad i Bjølsenparken. På budsjettet for årene 1921/22 og 1922/23 ble det satt av hundre tusen kroner for å realisere planene. Arkitektene Morgenstjerne og Eide tegnet et nydelig forslag til badeanlegg. Ikke før i 1931 ble restbeløpet på kr 87 405,07 overført. I 1931 ble saken aktuell igjen ved at borgermesteren engasjerte seg. Han ville stoppe planene, først og fremst av budsjettmessige grunner, og inn dra restbeløpet, riktig nok ikke før både parkutvalg og badeutvalg hadde fått uttalt seg. Saken sorterte inn under Rådmann for 6. avdeling, den senere Boligrådmannen. I september 1931 anbefalte han at saken burde tas opp til ny behandling. Han henviste da til det "*fremsatte forslag om et badeanlegg overensstemmende med den nye type som anvendes bl.a. i Wien*". Med stor interesse hadde han sett på saken, men han var ikke "*overbevist om*

at et sådant anlegg passer i vår by hvor de klimatiske forhold og likeså vanntemperaturen er annerledes enn i Wien."

Svømmestadion seiler opp

Rådmann for 6. avdeling ville også vite om et anlegg med en vann dybde på ca seksti centimeter ville være heldig som bade plass for byens barn. Dette måtte være avklart før bygartneren og driftsbestyreren fikk i oppgave å utrede nytt anlegg. Konklusjonen hans var at stadsfysikus, sjefen for Helserådet, måtte uttale seg om saken før videre behandling. Han må ha fått støtte fra stadsfysikus, og på slutten av året ble det endelig avklart at det ikke ble noe friluftsbad i Bjølsenparken. Rådmannen for 6. avdeling stilte nå spørsmålsteget ved om et slikt anlegg egentlig var av større interesse. *Han ville i alle fall heller prioritere "et anlegg av et svømmestadion og eventuell fornyelse av ferjemateriellet vedrørende Hovedøens bad"*. Siste dag av året 1931 vedtok formannskapet å overføre restbeløpet til byggingen av et nytt svømmestadion, saken om friluftsbadet var dermed bortfalt. Men det var fremdeles noen som trodde på friluftsbad, og plass var det nok av.

Hjemmets kolonihage

Området fra alleen og vestover til Stavangergata utgjør ca halvparten av parkområdet og huser i dag *Hjemmets kolonihage*. Den ble grunnlagt i 1912 og har i dag 108 parseller. Av beskrivelser fra bygartner og av kart og tegninger, forstår man at planen var å opparbeide også denne delen til park. Så seint som i 1967 skriver Røhne som om planer om et badeanlegg slett ikke var gravlagt. Han skriver at kolonistene var på leid grunn og var gjort oppmerksom på at de hadde sin grønne glede der på nåde. Permanent

hagekoloni kunne de få på Solvang kolonihage på Sogn. De som ikke benyttet seg av tilbudet hadde ingen rett til å klage når kommunen startet parkopparbeidelsen av vestre del til "*et naturlig uformelt friluftsbad i parkens sydvestre del.*" Hans poeng var at da ville parken vokse fra 28 mål til 60 mål, og en slik størrelse på parken mente Røhne at folketallet i dette strøket av byen krevde. I dag lever kolonistene i trygghet for at de får ha sin grønne plett i fred for bade glade kommunale prosjekter.

Grønn park på gul liste

På andre siden av kolonihavegjerdet står alleen fremdeles. De høye lindetrærne strekker seg høyt mot himmelen som et vakkert og monumentalt kulturminne. Røhne omtaler lindealleen som den vakre og "*for sin tid mest tidsbetonte og karakteristiske allé Oslodalen har*". Den overlevde annen verdenskrig da de tyske okkupantene brukte alleen som oppstillingsplass for barkegnagende hester og muldyr. I stedet for å føre fram til hovedhuset, ender nå alleen i ei lita tretrinns steintrapp, og ned på et fortau i Sarpsborggata. I 2002 ble alleen ført opp på Gul liste hos Byantikvaren, noe som indikerer stor bevaringsverdi. I følge fagfolk skal de eldste trærne være hele tre-firehundre år! Men hovedparten er visstnok plantet på 1800-tallet. Gamle kart og dokumenter bekrefter at parken, alleen og spaserveiene har en sjelden lang historie. Slikt sett skulle kanskje hele den grønne Bjølsenparken blitt innrullert på Gul liste. Og heldigvis hersker den kloke regel: Vern gjennom bruk, noe lokalbefolkningen vet å gjøre!

Kilder

Kommunale aktstykker, bystyresak nr. 28/1900
Finansrådmannen, Db 0001/08
Park og idrettsvesenet – T-0004, Bjølsen friluftsbad

Litteratur

Røhne, Marius: Oslo kommunale parker og grøntanlegg, 1810-1948. Oslo 1967
Oslo byleksikon, Oslo 2000
Norsk biografisk leksikon, årgangene 1916 og 2003
Artikkelen "Bjølsen – en Akersgård som Oslo nu helt har annektert", Aftenposten, 5.12.1931
Kolonihagen, 70. årgang, nr 1, år 2000

Torshovbarn poserer
for fotograf Neupert
i 1926.

Bildet i bakgrunnen:
Glade barn i
Tåsenparken. Foto:
Haug (OBA/Oslo parkvesen
A-20145/Ual/0006/012)

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0005/093

**"Slå på ring, slå på ring, slå på hvem du vil,
slå på kjæresten din, om du vil!
Den du slår den slår du så hardt, så hardt, så hardt..."**

Et gjennomgangstema i det rikholdige fotoarkivet etter Parkvesenet, er bilder av barn. Barn på tur med mor, badende i springvannet, dinglede på en dumphuske eller aller helst i flokk og følge.

Slå på ring i byens parker

TEKST Bård Alsvik

Parkene var barnas alternativ til den trange bakgården, så sant de ikke la veien ut til løkkene i byens utkant, der kriger ble utkjempet, fotballkamper avgjort og cowboyer tatt til fange av indianere. Løkkene var likevel de større barnas tumleplass, og for mange et forbudt område. Her holdt nemlig også dagdrivere og andre "tvilsomme eksistenser" til, og ingen visste hva disse kunne stille i stand når de drakk "ildvann" på ekte vis.

Mer sivilisert var det i byens parker, men det var ikke alltid at barna som vanket der var like siviliserte. Mot slutten av første verdenskrig ble det snakket om hvor skjodesløst små og store barn behandlet blomster og trær i parkene. Så ille var det visst at representanter fra den besteborgerlige del av befolkningen uttrykte bekymring for hvordan det skulle gå med den oppvoksende slekt.

Årsaken var naturligvis den at parkene ikke var anlagt for barn. Barn

spankulerte ikke rundt i fine kjoler, på søndagstur, under hvite parasoller, som dannede kvinner gjorde, arm i arm med like fine og velkledde herrer. De var høyt og lavt, de hadde hull i buksa og skitt i fjeset.

Når ikke foreldrene klarte å oppdra barna, måtte det offentlige gjøre jobben. Hva kunne man så gjøre? Jo, skaffe barna egne områder, egne parker eller deler av større parker, der de kunne utfolde seg, uten at voksne trengte å blande seg for mye inn i hva de gjorde. Frihet under ansvar, var mottoet. Barn og unge skulle vennenes til "orden og selvtugt". I 1917 ble første steg tatt: En komité, selvfølgelig, med oppdrag om å utarbeide "*planer for og forslag til istandbringelse av leke-, øvelses- og idrætspladser*".

Bygartner Marius Røhne skriver i sin bok om parkene i Oslo at komiteens flertall beregnet at byen hadde 16 000 barn i alderen 3-7 år. Førti mål lekeplass

måtte til for å dekke disse barnas behov, og dette fordelt på 21 forskjellige steder i byen. Man var fullstendig klar over hvilken helsebringende effekt sola hadde på smårollingene, så ingen park måtte plasseres i skyggen, men ligge åpent og fint til. Utover dette var sandkassa et minimumskriterium for en god lekeplass. Senere også lekeapparater, vannbasseng, drikkefontene, uværstak og urinaler.

Et fond ble nedsatt i 1917/1918 på hele 250 000 kroner til opparbeidelse av lekeplasser. Fondet ble styrket i årene som fulgte, og fram til 1923 ble det bevilget 750 000 kroner til formålet. Lekeplassene ble i stor grad anlagt i gamle parker som var under omlegging eller i nye parker som ble anlagt.

Lekeplassene var imidlertid tilpasset de mindre barna. Større barn søkte også til lekeplassene, og konflikten mellom de små og store kom raskt til overflaten. Byens idrettskrets engasjerte seg i

*"Abel spandabel,
hva koster din sabel?"*

To mark og to.

Da er den god.

*To mark og fire,
da spiller den på lire."*

saken og så sitt snitt til å kreve friområder og idrettsplasser for større barn og ungdom. Idiotten, St. Hanshaugen og Torshovparken var såpass kupert at det kunne legges til rette for vinterlig idrettsglede.

I perioden 1916 til 1948 ble det anlagt 33 barnelekeplasser fordelt på 53 mål over hele byen, og 16 av disse hadde skøytebane som særlig de litt større barna satte pris på. Bildene fra parkvesenets arkiv viser likevel at behovet for leke- og tumleplasser var større enn tilbudet.

I parkene myldret det av barn i alle aldre, det var kø ved lekeapparatene og kamp om plassen i sandkassene.

Utover 1950- og 1960-tallet stilnet det imidlertid av i lekeplassene. De nye

drabantbyene i de ytre byområdene trakk barnefamiliene vekk fra sentrum. Lekeapparater og sandkasser sto tomme og lekeplassene forsvant en etter en. Men på Lambertseter, Årvoll og Kalbakken lekte barna som før, på store grøntarealer og lekeplasser som mor kunne se fra vinduet. I dag forvalter Friluftsetaten 27 kommunale lekeplasser, men bare en håndfull av disse ligger i sentrum.

Kilder

Kommunale beretninger 1911-1947

Litteratur

Røhne, Marius: Oslo kommunale parker og grøntanlegg, 1810-1948. Oslo 1967

Øverst og nederst til høyre: **Tøyen**. 1937. Ukjent fotograf.

I midten: **Tåsenparken**. Foto: Haug.

Under: **Uranienborg lekeplass**. 1923. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uab/0001/020

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uai/0007/018

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uai/0003/020

Grønvaldshagen -
Birkelundsgade

2254
Forbentliget 1903
1914

Parken Birkelunden (tradisjonell uttale: Birkelund) har vært og er et viktig samlingssted for Grünerløkka-folk. Den er på en måte storstua vår med et yrende folkeliv omkranset av Paulus kirke og Grünerløkka skole. Her har det blitt lekt, kysset, tatt en hvil og en prat, sunget så vel salmer som Internasjonalen, hørt appeller og taler og lyttet til konserter i snart 150 år.

Birkelunden

"distancerer Studenterlunden i Trivsel!"

TEKST Ellen Røsjø

Birkelunden ble fredet 28. april 2006 som en del av det som av vernemyndighetene har fått navnet Birkelunden kulturmiljø. Formålet med fredningen er å sikre bevaring av dette unike kulturhistoriske området som er et godt eksempel på 1800-tallets byplanlegging og murgårdsarkitektur. Området rundt Birkelunden er spesielt ved at et helhetlig boligområde fra 1800-tallet fortsatt er intakt. Fredningen omfatter 15 kvartaler med til sammen 139 bygårder, parken Birkelunden, samt Paulus kirke og Grünerløkka skole. Birkelunden kulturmiljø er det første store bymiljøet i Norge som fredes.

Området ble bygd ut som boligområde for arbeiderklassen under industrialiseringen og den store byveksten i andre halvdel av 1800-tallet. Forretningsmann, godseier og rittmester Thorvald Meyer kjøpte opp 380 mål av det ubebygde Grünerløkka i 1860. Han utparsellerte tomter og fikk i toppåret 1874 omkring førti ganger så mye for tomtene som han sjøl hadde gitt i 1860. Ett kvartal la han ut til park, Birkelunden. Det var byens største park den gang, og Morgenbladet kommenterte at "trærne ganske distancerer Studenterlunden i Trivsel". Meyer overdro parken gratis til byens beplantningsvesen i 1882.

I perioden 1916-1920 ble beplantningen lagt om og fornyet. Hensikten den gang var å få en praktisk lekeplass for barn med lekeapparater og mulighet for skøytebane. Arrangementet skulle bli morsomt og idyllisk og parken ble åpnet opp mer enn tidligere og organisert med fire diagonaler. På disse ble det bygd fire hvitmalt pergola-lysthus med villvin, og diagonalene tillot praktiske veier ved kryssing av parken. De fire radene med bjørketrær ble stående, men flere trær måtte til, og de ble komplettert med rognetrær. Bygartner Røhne forklarte også at det ble lagd en åpning mot kirken og skolen for å flette disse inn i parken. Da måtte den gamle musikkpaviljongen vekk fordi den var for liten og lett, "Grünerløkken bør nu endelig engang faa en park, hvori kun det beste er godt nok", sa Røhne i intervju med Social-Demokraten 20. september 1917. Og han fortsatte: "Og parken skal bli like vakker om aftenen som om dagen. En række store buelamper skal ovenfra og i alleernes retninger gi det rette lys og den beste lysvirkning. Buskads og blomster, fontæner og lekende barn skal fuldstændig gjøre det hele billede." Parkens side mot Thv. Meyers gate skulle bli Grünerløkka's Karl Johan: "Vi rykker fortauet dypt ind og sætter ut en lang og tæt benkerad akkurat som i Studenterlunden."

"Ingen ordentlig gut eller pike vil betræde plænerne. Det kan de overlade til den pøbel som ikke har mer agtelse for sig selv og det som er vakkert end at den er i stand til at ødelægge den nyoppussede og deilige Birkelunden, trods alle plakater."

Sitatet over: **Pøbel i parken?**

Sitatet er et utdrag fra et leserinnlegg i Social-Demokraten, signert "Grünerløkbeoer", etter opprustingen av parken i 1919.

Forrige side: **En selger med kurven sin.** Bak ham ser vi nysgjerrige barn foran den gamle paviljongen, og Paulus kirke aller bakerst. 1903. Foto: A. B. Wilse.

"Bjerkelunden 5/7 1927". Den nye paviljongen er på plass. Barn vasser i bassenget foran den. Antakelig er Parkutvalget på befaringsiden så mange hattekleddede menn er samlet her. I bakgrunnen ses det opprinnelige hvite stakittgjerdet rundt Grünerløkka skole. Ukjent fotograf.

Den nåværende paviljongen ble oppført i 1926 etter arkitektkonkurranse med 98 bidrag. Første premie på tusen kroner gikk til nr. 37, motto "Fanfare" ved arkitekt Otto Hald som ble anbefalt og lagt til grunn for utførelsen. Oppførelsen ble finansiert av Oslo kinematografers overskudd. Den gamle paviljongen som sto midt i parken ble revet, og det ble plass til et vannbasseng som ble anlagt i 1927-28. Siden har paviljongen vært åsted for mange politiske og religiøse møter og her har vært konserter, parkkvelder, – og underholdning.

Statuen av et føll i bronse utført av Ørnulf Bast ble reist i 1953. Etter lengre tids forfall fikk Birkelunden nye anlegg, blant annet basseng og beplantninger i 1984-86.

Nord i parken står Spaniamonumentet til minne om de nordmenn som kjempet som frivillige i Den internasjonale brigade i Spania i 1936-39, en skulptur lagd av Nils Aas. Den ble reist i 1989, femti år etter at borgerkrigen i Spania ble avsluttet. De internasjonale brigadene, frivillige fra Europa og USA,

ville bekjempe Francos fascisme. Rundt tre hundre av disse frivillige kom fra Norge, mange av dem oppvokst i Oslos østlige bydeler. Hver 1. mai markerer foreningen "Grünerløkka solidaritet" Spaniakjempernes innsats her.

Bak dette igjen står en byste av Jack Johnsen som stiftet landets eldste pensjonistforening, "Venner i Birkelund" i 1937. Han var foreningens formann i 23 år, til han døde 76 år gammel. Han var i flere år nestformann i Pensjonistforbundet. Bysten er påført innskriften "Reist av pensjonister 1984".

Storstua er blitt mindre morsom og idyllisk med åra. Pergolaer og lekeapparater har måttet vike plassen for gress og grus. Thv. Meyers gate har fått så mye gjennomfartstrafikk at ingen kan tenke seg å sitte på en benk og iaktta den. Som i alle byens parker er forsøpling et problem om sommeren. Men Birkelunden står seg og overgår definitivt Studenterplassen i trivsel. Kan vi få håpe på en viss tilbakeføring til fordums glans likevel, når parken nå er del av vårt første store fredede bymiljø?

Kilder

Arkitektkonkurransen om musikkpaviljong i Birkelunden, Juryens bedømmelse (uordnet arkiv i Oslo byarkiv)
Parkvesenets avis-klippsamling, Social-Demokraten 20.09.1917

Litteratur

Edvard Bull: "Grünerløkka, beste østkant", St. Hallvard 1961, s. 201-301
Herbert Svenkerud: Grünerløkka i trettiåra, St. Hallvard 2/1994
Miljøverndepartementet, pm. 280406: Birkelunden på Grünerløkka fredes som første kulturmiljø i by, <http://odin.dep.no/md/norsk/tema/kulturminner/nyheter/022001-070230/dok-bn.html>
Bente Bolstad: "Du må ikke sove" i Fri Fagbevegelse 1. mai 2006, <http://www.frifagbevegelse.no/fagbevegelsen/article2070237.ece>

"Paulus plass" i 1926. En hvil under den rose-overgrodde pergolaen med utsikt mot Birkelunden. Pergolaen er nå revet. Foto: Neupert.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uab/0004/001

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0004/064

Paviljong og lekestativ. Birkelunden slik den var i 1920-25 med folkeliv, den gamle paviljongen og lekeapparater for barna. Foto: J. H. Küenholt A.S.

Gress til prydd. Birkelunden slik den var i 1925 med massevis av bjørketrær, hvitmalt trebenker og pergolaer og fremdeles med gjerde rundt gresset for å hindre slitasje. - Og barn på benkene! Foto: Ingimundur Ejlolfson.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0006/110

*Her kryr det av barn, så køen til huska er
laaang! En drikkfontene har også fått sin
plass. 1920. Ukjent fotograf.*

Da krigen startet i 1940 var Parkvesenet raske til å legge om virksomheten. Parker, forhager, idrettsplasser og andre grønne lapper ble på kort tid gjort om til parseller og gigantiske kålrot- og potetåkre. Prydvekster vek for nyttevekster og byens borgere la ned stor innsats i grønnsaksdyrkingen.

TEKST Anne Marit Noraker

Under krigen var tilgangen på mat knapp, selv om myndighetene regulerte og rasjonerte varetilgangen og vi etter hvert fikk hjelp fra nabolandene.

Ett av de nye ordene som hørte okkupasjonstiden til, var "matauk". Det gjaldt å sørge for middagen selv. Slik var det også i hovedstaden. Aldri har det vel blitt plukket mer bær og sopp i marka, og aldri var det vel flere villagriser og kani-ner i Oslos bakgårder, hager, balkonger, kjellere, uthus og badekar.

Men det var kålrot og poteter som mer enn noe annet drøyde de knappe rasjonene av brød og andre varer. Dette var mat som fylte opp i magene, selv til frokost. Uten poteten, hadde hungersnøden

brutt ut i Norge, skriver Guri Hjeltnes i boken "Hverdagsliv i krig".

Våronn i hovedstaden

De første krigsårene var det Parkvesenet som tok ansvar for å forberede og gjennomføre oppdyrkingen *"på alle de områder som kommunen eier, som er ledige og som egner seg for det"*.

Parkvesenet kom raskt på banen etter Oslos kapitulasjon i april 1940, og opprettet et utvalg med daværende varaordfører Rolf Stranger som formann og plansjef Eyvind Strøm som praktisk leder. Man fryktet hungersnød, og det hastet med å få settepoteter og frø i jorden. På rekordtid organiserte og

Poteter og kålrot. Uten egeninnsats i potetåkeren, hadde Oslos befolkning klart seg langt dårligere under krigen. 1940. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Utm/0004/012

Matauk

i park og parseller

iverksatte Kriseutvalget et veldig apparat. Blant oppgavene var å bestemme hvilke områder som egnet seg og skulle benyttes til jordbruk, klargjøre jorden til dyrking, få tak i enorme mengder av settepoteter og gjødsel og skaffe nok arbeidsfolk, redskap og maskiner. Gartneriet og planteskolen på Sogn la om produksjonen fra pryd- til nyttevekster, og etter hvert tok også Parkvesenet over ansvaret for store deler av kommunens frøproduksjon.

Kommunale parker, idrettsplasser, skolegårder, barnehjems-, gamlehjems- og sykehushager og forhager til kommunens boligkomplekser, ble pløyd opp til såkalt "matnyttig produksjon". Det

var små og store enheter spredt over et større område helt fra Ingierstrand til Fornebu, og mye av jorden hadde behov for drenering.

At mange av parkene ble gjort om til grønnsaksåkre, skjedde på tross av at Parkvesenet tidlig ytret ønske om *ikke* "å skade parkene ytterligere" med nyttevekstproduksjon, jf. brev til teknisk rådmann våren 1940. Dette ble begrunnet med at parkene allerede var blitt betydelig redusert i størrelse fordi det var gravd ut beskyttelsesgraver der. Man argumenterte også med at parkene ikke egnet seg særlig godt til jordbruk, med unntak av de største parkene som hadde større åpne flater.

Det var også en del private som tilbød kommunen å leie grunn til dyrking. De fleste tilbød gratis leie, og slik var det at Tøyenparken og golfbanen på Bogstad ble potetland for Oslo kommune. I tillegg kom alle kommunens jordeiendommer som ble dyrket av kommunale forpaktere. Kommunen hadde forkjøpsrett til all avling derfra, og bestemte også prisen.

I 1943 ble ansvaret for den kommunale matauken overtatt av Teknisk råd-

Torshovparken ble de første krigsårene benyttet som potetland for Oslo kommune. Fra 1942 ble parken delt opp i parseller for private. Parkvesenet og senere Jordbrukskontoret administrerte arbeidet. 1940. Ukjent fotograf.

"Det tjener ikke byens menn til ære at det fortinsvis er kvinnene som hittil har meldt sig til den kommunale potetsetting."

manns nyopprettede jordbrukskontor. Dette ble ledet av Steen Berner. Idrettsvesenet, som visstnok hadde mindre å gjøre enn før, fikk i oppgave å bistå det nye kontoret.

"Samkjensle" i dyrkingsfeltet

Forsyningsmyndighetene på Oslo og Aker å skaffe 25 000 tonn poteter og 2000 tonn kålrot hver sesong. Det var ikke mulig å få tak i så store kvanta, uten å sette i gang med egen jordbruksproduksjon på de største og best egnede områdene. I tillegg til poteter, kålrot og frø, dyrket kommunen i perioder grønnkål og rosenkål som skulle "tjene til å avhjelpe vitaminknappheten", kan vi lese i et brev fra 30. januar 1941 fra Parkvesenet til Teknisk rådmann.

Fellesdyrkingen var ment å skulle komme alle byens borgere "likt til nytte", og ble i begynnelsen organisert som et gedigent dugnadsarbeid. I et brev fra Nyttevekstutvalget (det senere Potetutvalget) til byens innbyggere i mai 1940, leser vi at byens innbyggere ble oppfordret til å delta som frivillig arbeidshjelp i arbeidet med setting av poteter. Avisene var med å ildne opp til dugnadsånd og fremtidsoptimisme.

Alle som ville være med ble oppfordret til å være kledd i beksønstøvler og arbeidsklær som passet til landbruksarbeid. Potetsetterne ble også bedt om å ta med hver sin bøtte til bruk under arbeidet, nistepakke, samt håndkle og såpe i tilfelle muligheten til en håndvask bød seg. Frivillige meldte seg på – og

særlig kvinner og "tilårskomne menn". Skoleklasser gjorde også en god innsats. Man hadde også håpet at ungdom fra foreninger og idrettslag ville strømme til, men derfra kom det færre enn ventet.

Avisene gir også menn generelt på pukkelen for manglende innsats. I mai 1940 kunne man for eksempel lese følgende i Aftenposten: *"Det tjener ikke byens menn til ære at det fortinsvis er kvinnene som hittil har meldt sig til den kommunale potetsetting. Det tjener dem heller ikke til ære at det stod flokkevis av menn i alle aldre langs rekkverker og på gatehjørner og politiserte i formiddag, mens bestyrer Larsen i Nyttevekstkontoret satt og ventet på at de skulde la sig registrere til en dags jordarbeide eller to."*

Tilstrømningen var stor i begynnelsen, men den fortok seg raskt. Parkvesenet fant i en rapport til Teknisk rådmann av 5. juli 1940 derfor grunn til å nevne "Vålerenga idrettsforening og Kvinnelig Roklubb som gode eksempler på god vilje og godt frammøte". Og de satte opp plakater hvor de oppfordret til å vise "samkjensle og vern om (dyrkings)feltet".

Mangelen på arbeidsfolk førte til at de forsorgsunderstøttede – sommeren og høsten 1940 – ble beordret til arbeid i potetparsellene. Lot de være å møte uten god grunn, risikerte de å miste støtten til mat. I arkivet etter Parkvesenet ligger lange oversikter over hvem som møtte av disse datidens sosialklienter. Navn og antall arbeidstimer er ført opp. Var det noe å anmerke, er også det tatt med. Til en del navn er det notert at denne var

Bildet under: **Skolebarn og frivillige** ble oppfordret til å være med i potetåkeren i 1940. Slik skulle byens innbyggere i fellesskap være med å avhjelpe vitaminknappheten. Ukjent fotograf.

Bildet til høyre: **Alle mann i arbeid?** Tilstrømningen av dugnadsarbeidere var stor i begynnelsen, men fortok seg raskt. 1940. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uan/0004/015

"villig og dyktig", "flink og grei" eller tilsvarende. Andre er blitt karakterisert som misfornøyde, vanskelige eller som bråkmakere som ødelegger for andre. Drakk noen øl i arbeidstiden, ble også det bemerket.

Også de neste krigsårene hjalp skolebarn og frivillige til med dyrkingsarbeidet. Fanger fra Botsfengselet gjorde også en betydelig innsats. I tillegg ble det benyttet en del innleid hjelp. Ansatte i Idrettsvesenet og Parkvesenet ble også beordret til å delta i innhøstingen og i arbeidet med å lagre grønnsakene.

I 1940 var det til sammen rundt tusen mål fordelt på 35 dyrkingsfelt som ble benyttet i Oslo kommunes fellesdyrking. I tillegg kom ytterligere tusen mål som kommunen forpaktet bort. Fellesdyrkingen foregikk ved Ankerbrua, ved Tøyen, ved Hedemarksgata, i Vålerenga park, på Etterstad, på Nordre Åsen, på begge sider av Christian Michelsens gate, i Torshovdalen, i Sannergaten 14, i Torshovparken, på Bjølsen og i Bjølsenparken, på Tåsen og ved Bogstad. Det første krigsåret gikk det med 240 tonn settepoteter til kommunens fellesdyrking og forpaktere.

Dårlige værforhold og mangel på arbeidskraft var med å medvirke til at deler av 1940-avlingen ble ødelagt fordi avlingen ikke kom i hus i tide. Blant annet som følge av dette reduserte kommunen fellesdyrkingen til i underkant av 350 mål det påfølgende året, fordelt på fire større områder på Smestad, Geitmyra, Sannerud ved Grorud og golfbanen på Bogstad. De neste årene ble fellesdyrk-

ingen ytterligere redusert, og mot slutten av krigen var det bare sytti mål som ble dyrket av kommunen.

En del av avlingene fra den kommunale fellesdyrkingen gikk til Ullevål sykehus. Mye ble brukt som settepoteter til parsellene. Alt fra nyttevekstdyrkingen som ikke egnet seg som menneskeføde, ble solgt som griseføde. Også gresset etter plenklippingen ble brukt til dyremat.

Parsellenes tid

Byens innbyggere dyrket også nyttevekster selv. Hadde man ikke egen hage, var det mange som lånte eller leide grunn av kommunen, av staten eller av privatpersoner.

Med unntak av områdene kommunen benyttet til fellesdyrking, ble all jord som ble disponert av Parkvesenet og senere Jordbrukskontoret delt ut til parseller. Parsellene kunne leies av "hjemstavnsberettigede barnerike familier", leieboergrupper eller bedrifter, i begynnelsen gratis. Parsellstørrelsen var i 1940 på 250 kvadratmeter, og ble utover krigsårene redusert til først 200 og senere 150 kvadratmeter.

Slik var det at potetrendene overtok for plener og prydevekster i Frognerparken, Skarpsnoparken, Stensparken, Gråbeinsletta, på flere gressbaner og idrettsplasser, jorder og friområder på Etterstad, Nordre Åsen, Iladalen, Sandaker og Ekeberg. Grønne lapper og skråninger langs trikkeskinner, ved stasjonsområder, daghjem, kirker og skoler, ble også benyttet. Områder som

"Vålerenga idrettsforening og Kvinnelig Roklubb (nevnes) som gode eksempler på god vilje og godt frammøte."

De forsorgsunderstøttede, som var datidens sosialklienter, ble i 1940 beordret ut i åkeren. Lot de være å møte uten god grunn, risikerte de å miste støtten til mat. Ukjent fotograf.

OBA Oslo parkvesen A-20145/Uan/0004/014

OBA Oslo parkvesen A-20145/Uan/0004/009

Matauk i hovedstaden: Under annen verdenskrig ble alle egnede grønne pletter benyttet til å dyrke nyttevekster. Her settes poteter på Grefsen våren 1940. Ukjent fotograf.

det første krigsåret ble brukt til kommunens fellesdyrking, ble fra 1941 lagt ut til parseller.

Parkvesenet fordelte parseller, gjødslet og gjorde jorden klar for setting, og de delte ut eller solgte settepoteter, planter og frø. Fra 1941 fikk arbeidsledige familieforsørgere fortrinnsrett til parsellene og de fikk også settepoteter og opparbeiding av jorda gratis. Andre måtte betale leie for dette, iallfall der det var mulig å benytte maskiner. I 1942

var det fire tusen Oslo-familier som "på denne billige og lærerike måte (...) skaffet seg poteter og grønnsaker til vinterforsyningen", i følge Jordbukskontorets driftsberetning for 1942.

Ansatte ved Ullevål sykehus gjorde om femti mål plen utenfor sykehuset til potet- og kålrotåker.

I tillegg til poteter og kålrot, dyrket folk også gulrøtter, tomater, blomkål, agurker, spisskål, purre, vinterkål, snitte- og aspargesbønner. - Og tobakk. Det var

en annen nødvendighetsvare som det var populært å dyrke, riktignok ikke fullt så matnyttig sett med dagens øyne. Regnet etter antall voksne *menn* i familien, fastsatte forsyningsmyndighetene regler for hvor stort område familiene kunne benytte til tobakksdyrking. Tobakk var en godt betalt vare på svartebørsmarkedet, og uten en slik lovregulering, var myndighetene redd at knappheten på mat ville bli enda større.

Parselleierne gikk nattevakt når potetene ble modne ut på høsten, for at ikke åkrene skulle bli plyndret av grønnsakstyver. Og kommunens menn førte kontroll med at parsellene ble godt skjøttet. Ble de ikke det, fikk andre overta bruksretten til det dyrebare jordstykket.

Da krigen tok slutt, fikk prydevekstene en ny vår. Det var ingen liten jobb Parkvesenet utførte da de gjorde om alt potetlandet til park igjen.

Kilder

Saksarkivet etter Teknisk rådmann, 1941-45, boks 651 og 652

Saksarkivet etter Park- og idrettsvesenet, 1940-42, boks Da0020 og Da0021

Parkvesenets samling av avisutklipp fra 1940

Litteratur

Guri Hjeltnes *Hverdagsliv i krig*, Oslo 1986

Marius Röhne: *Oslo kommunale parker og grøntanlegg 1810-1948*

Kampen park er den lille, rolige, litt skyggefulle parken på østkantens tak. Mindre kjent kanskje enn storebror Sofienbergparken, men minst like koselig, og for de aller minste et badeeldorado. Parken ble påbegynt i 1880-årene. Kritiske røster hevdet imidlertid den gang at området var uegnet som park.

TEKST Morten Brøten

"Man tager da ikke i en Bydel det høiest beliggende Punkt og der gjør en aaben Plads."

Opparbeidelse av lekeplass.

"Dette blir bra!" Parkvesenets inspektører til venstre i bildet er på inspeksjon i 1936. Guttene på trappa er oppslukt i lek og lar seg ikke affisere av arbeidet. Ukjent fotograf.

Kampen park ligger i dag på det som tidligere var eiendommen "Udsikten" under Bergsløkken gård. Navnet "Kampen" stammer trolig fra det faktum at området ligger på et lite fjellparti eller en "kamp". Andre igjen har hevdet at navnet er en lokal kortform av ordet "Campementet", en militær eksersis- og øvingsplass som lå her på siste halvdel av 1700-tallet.

Vannreservoar og damvokterbolig

Forstaden Kampen ble i 1878 innlemmet i Kristiania by. I 1885 vedtok Bystyret å opprette et vannreservoar her i 1885, tilsvarende det man hadde på St. Hans-

haugen, dog med noe mindre kapasitet. Initiativet til et vannreservoar og en park kom fra stadsingeniør Oluf Martin Andersen. I tilknytning til vannreservoaret ble det samtidig bygget en oppsynsmannsbolig i sveitserstil. Oppføringen av vannreservoaret tok bare ett år og sto ferdig høsten 1886. Den flotte damvokterboligen, også kalt "alpehytta", ble ferdig i 1890. Den ligger majestetisk til og ypper seg med trafostasjonen på motsatt side av Ensjøveien. Boligen har fra 1992 fungert som barnehage. Byggingen av vannbassenget og damvokterboligen skulle bli en direkte årsak til gradvis opparbeidelse av en grønn lunge og til det vi i dag kjenner som Kampen park.

Kampen park

"En sjelden smuk Udsigt"

Parker – en "kommunal Fornødenhed"

Allerede i mai 1884 vedtok Christiania Reguleringskommission regulering av en åpen plass på Kampen, totalt 24 mål innbefattet vannreservoaret. Saken ble behandlet i Formannskapet 13. mai 1885 hvor det ble påpekt at *"Bortset fra St. Halvards Plads, der knapt udgjør et Par maal, eier Kommunen ingen offentlig Plads inden de østlige Bydele"*. Videre slo man fast at man betraktet "offentlige Pladse og Parkanlæg ikke længer blot som en Luxus eller en Prydelse", men snarere som en "kommunal Fornødenhed". Man hadde park på St. Hanshaugen og på Grünerløkka, mens i de østlige bydeler

hvor konsentrasjonen av arbeidere var tettest, og behovet for offentlige parker var størst, hadde man ingen park. Området på Kampen egnet seg spesielt godt som park fordi *"Den har en ualmindelig høi og fri Beliggenhed, frembyder en sjelden smuk Udsigt over Byen, Fjorden og det omgivende Landdistrikt, støder lige ind til Bebyggelsen paa Kampen og Grueløkken og kan ved faa Minutters Gang naaes fra de øvrige østlige Forsteder"*.

I representantskapet ble saken om en park på Kampen diskutert, men representantene generalkirurg Thaulow og ritmester Heftye var uenig i innstillingen fra Magistraten: *"Man tager da ikke i en Bydel det høiest beliggende Punkt og der gjør*

Vassedam med barn. Trolig 1937. Ukjent fotograf.

Under til høyre: **Kunst med makt.** Kunsten skulle ha en oppdragende effekt og gjøre befolkningen på østkanten mer dannet. Statuen "Svømmeren" representerte dessuten en figurativ og lettfattelig kunstform som selv de middels kunstinteresserte kunne forstå. Utsnitt av foto fra 1920. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uak/0001/011

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uak/0001/018

OBA/Oslo parkvesen A-20145/U/0004/067

en aaben Plads", mente Thaulow. Dette ville ha negative sanitære konsekvenser, dessuten var det alt for bratt der. Skulle den benyttes som park, måtte den anlegges i terrasser for at folk skulle komme seg opp dit. En stor del av de potensielle brukerne av parken var nemlig "Børn og Barnepiger, og det er meget nyttig, at disse kommer ud, men de vil søge til Steder, som er mere tilgjængelige (...)". Dessuten hadde man jo allerede St. Hanshaugen, og to slike utsiktspunkter trengte man ikke, i følge Thaulow. Heftye var hjertens enig og la til at parken ville ligge svært utsatt til for "Vind og Veir". Ordføreren og de andre i representantskapet var imidlertid positivt innstilt til å anlegge en park her på grunn av tomtens "smukke og sunde beliggenhed" og at den lå sentralt til på østkanten. Dessuten kunne tomten erverves for en forholdsvis billig penge, anslått til et sted mellom førti og femti tusen kroner, og det var ingen ulempe for en slunken kommunekasse. Under voteringen ble det klart at formannskapets innstilling ble bifalt mot Thaulow og Heftyes stemmer.

Folkeoppdragende kunst

Selve beplantningen og opparbeidelsen av parken tok til i 1888 med økonomisk bidrag fra Kristiania brennevinssamlag. Sett bort fra selve oppkjøpet av grunnen, bidro kommunen med penger først i 1899, da det ble bygget en trapp fra Brinken og opp til parken. Bevilgningen til et trappeanlegg ble gitt fordi parken hadde blitt et "yndet sommertilfluktssted for en stor del av østkantens befolkning". De etterfølgende år ble parken gradvis beplantet, nye veier anlagt og i 1913 ble statuen "Svømmeren" oppført på sørsiden av vannreservoaret. Statuen var laget av billedhuggeren Anders Svor og ble skjenket byen av åtte fremstående borgere. Formannskapet vedtok i 1912 å plassere bronsestatuen i Frognerparken, men botanikkprofessor Nordal Wille fra Høyre ville det annerledes. I bystyrebatten 21. november 1912 argumenterte

Bildene øverst: **Grotten** på vestsiden av parken var en populær vassedam for ungene på Kampen. 1925. Ukjent fotograf.

Nederst: **Kjær gate har mange navn**. Vassedam med Sons gate i bakgrunnen. Gaten endret navn fra Udsigtsgaden til Vestbygaden i 1879, og til Sons gate på midten av 1950-tallet. Trolig 1937. Ukjent fotograf.

OBA/Oslo Parkvesen A-20145/Uab/0001/011

OBA/Oslo parkvesen A-20145/Uak/0001/004

han for å plassere Svors statue i Kampen park, og la vekt på kunstens folkeopdragende effekt: *"Det er klart, at hvor man kan skaffe god kunst, der vil folk ved at se paa den selv faa sin skjønnhetssans paavirket; de vilde bli mere civiliserede, mere dannede (...)* Vi har paa østkanten av vor by svært lite at se paa av det, som frembringes ved menneskenes arbejde." Svors statue ville passe inn på Kampen, fordi *"(...) en frisk pen gutt, er noget, som vi forstaar, ogsaa vi, som ikke har mere end en middelmaadig kunstforstand"*. Representant Iversen mente at *"der knapt findes et parkanlæg i Kristiania, hvor der er saa faa og smaa beskaedigelser (...)* [parken] er udmerket godt vedlikeholdt (...)" og statuen burde derfor stå trygt nettopp her. Til tross for at kunstneren selv og flere av bystyrerepresentantene, deriblant borgermester Arctander, ønsket statuen plassert i Frognerparken, fikk Wille med seg tilstrekkelig mange for sitt forslag.

Mot vest ble det i skrenten anlagt en grotte med vannkaskade med et lite basseng i front. Foran grotten og bassenget ble det laget en forholdsvis stor leke- og forsamlingsplass med en egen musikkpaviljong hvor blant annet kulturkveldene på 1940-tallet og fremover ble arrangert.

Vannbassengenes park

På 1930-tallet skjedde det mye nytt i parken. Parken ble utvidet med 3400 kvadratmeter østover slik at Gjøvikbanen dannet grensen mot øst og Vestbygata mot sør (som skiftet navn til Sons gate på 1950-tallet). Bøgata, som tidligere gikk rettlinjet forbi reservoaret og ut i Ensøveien, ble flyttet litt lenger øst, slik at den nå gikk i en bue. I denne utvidede delen av parken ble det anlagt lekeplass og en plaskedam for barn, hvilebod og drikkefontene. Det ble etter hvert oppført urinaler og et uværstak på lekeplassen som det første i sitt slag i Oslo. Grotten i vestskråningen ble utvidet og omdannet med et større vassebasseng for barna.

Vannreservoaret ble etter hvert tørrlagt og ble benyttet som bunker av tyskerne under krigen. Anlegget ble satt i stand på 1990-tallet og inneholder nå vassebasseng og benker, og benyttes som rekreasjonsområde. Den flotte utsikten man hadde tidligere er i dag kraftig redusert på grunn av vegetasjonen og de store trærne. Kanskje er tiden inne for å gi utsikten tilbake til den 120 år gamle parken?

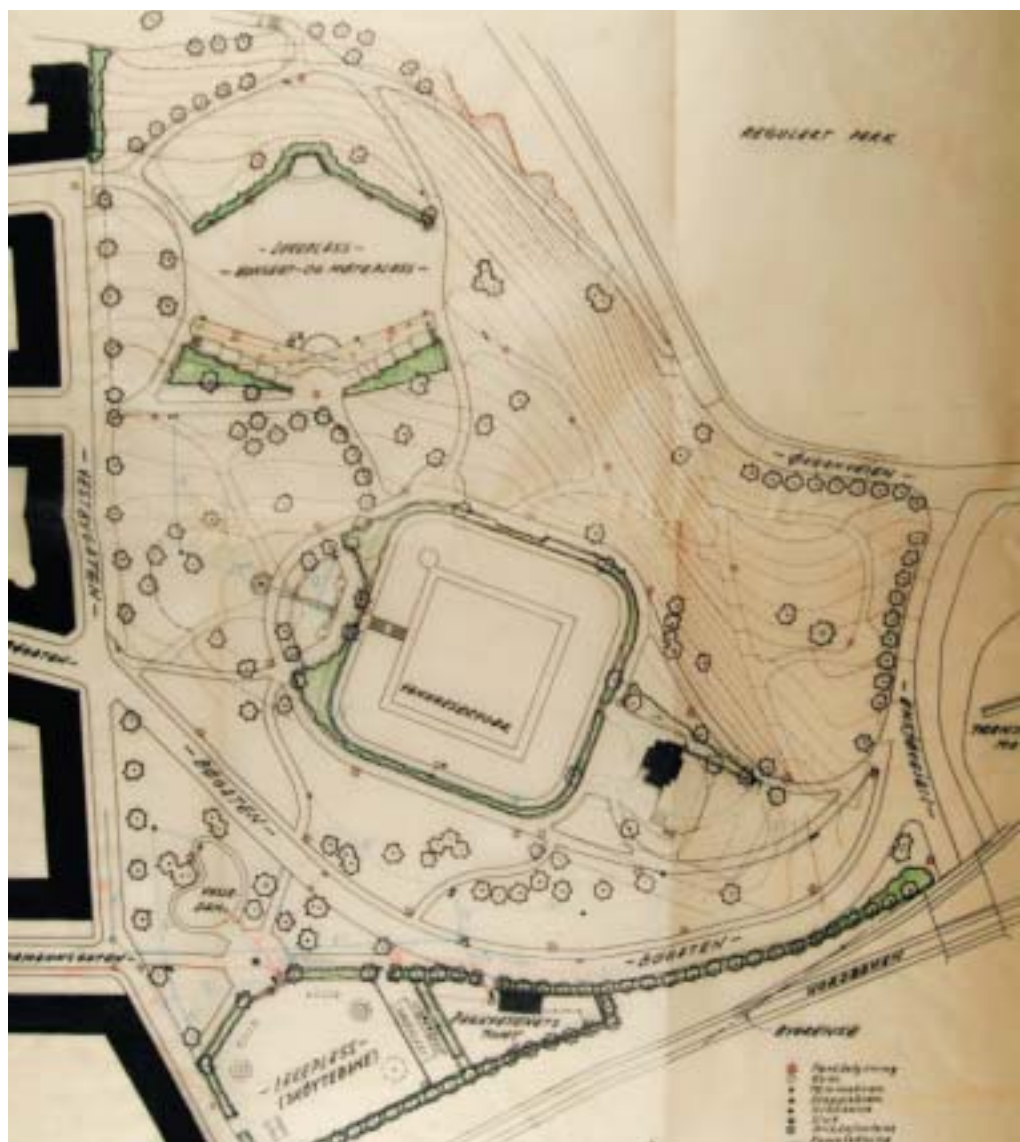
Kilder

Aktstykker Kristiania kommune, 1885, forhandlinger
Forhandlinger i Christiania kommunes repræsentantskap, 1885
Aktstykker Kristiania kommune, 1912-1913, referater
Aktstykker Kristiania kommune, 1912-1913, forelæg
Park- og idrettsvesenet, kart og tegninger, boks T 0016

Litteratur

Oslo byleksikon, 2000
Röhne, Marius: Oslo kommunale parker og grønnanlegg 1810-1948
Vigerust, Tore Hermundsson: Kampens historie 1200-1865 (2002) http://www.vigerust.net/oslo/kampen_historie.html

Tegningen "Kampens park". Vannreservoaret ligger på parkens høyeste punkt, 77 m.o.h. Oslo Parkvesen, 1938.

"Det er klart, at hvor man kan skaffe god kunst, der vil folk ved at se paa den selv faa sin skjønnhetssans paavirket; de vilde bli mere civiliserede, mere dannede."

Stolte og glade kan Norsk Filminstitutt og Oslo byarkiv i samarbeid med Oslo kinematografer lansere nok en DVD med Oslo-filmer.

"By og park – fjord og mark"

Høsten 2005 ble DVD-en *By og gate, buss og trikk* lansert i Birkelunden under åpen himmel. Oslo-filmene fra 1950-tallet ble relansert til stor glede for Oslos historieinteresserte befolkning. Både mottakelse og salg sporet til flere utgivelser, og allerede nå, høsten 2006, kommer oppfølgeren! Nok en gang er det 24 filmer fra kulturskattekista. Hovedsakelig er det filmer fra 1950-tallet – gullalderen for Oslo-filmproduksjonen – men også fire filmer fra 1960-tallet har fått plass. Nytt med årets DVD er også at flere av filmene viser byen i farger.

Oslo-filmene var ideen til Oslo kinematografers markante og mangeårige direktør, Kristoffer Aamot (1889 – 1955). Han ønsket å forevige Oslos dagligliv og historie via kameralinsen. Filmene ble vist som forfilmer på kinoene, men var hovedsakelig tenkt som et "levende arkiv" for kommende generasjoner. En rekke unge fremadstormende regissører fikk sine første oppdrag via Oslo-

filmene. Til sammen ble det produsert ca 160 Oslo-filmer.

På årets DVD har vi samlet flere filmer med fellesnevner "Den grønne hovedstaden". Filmene dokumenterer den friske byen, fri-luftsliv og turglede, men også utfordringene en moderne storby har, enten det gjelder *Renholdsverket* eller *Fra lek til hærverk*.

Oslo-filmene har hvilt i noen tiår nå, men selve relanseringen og interessen for filmene nå femti år etterpå, viser at Aamot tenkte klokt og framtidsrettet: Det er ikke nødvendigvis korttenkt å lansere ville ideer - og realisere store prosjekter. Framtida vil fortelle hva som setter spor...

DVD-en vil være i salg fra midten av september 2006. Les mer på Byarkivets hjemmeside www.byarkivet.oslo.kommune.no

Gro Røde

Innhold

Oslo - et vinterturistsentrum 1947
Oslo - sommerbyen mellom fjord og fjell 1948
Det gror mellom steinene 1948
Oslo - 24 timer av byens liv 1950
Byens styre 1951
Kranselag 1951
Renholdsverket 1952
Viking - Oslos eget hotell 1953
Oslo - byen med de grønne grenser 1953
Vann og kloakk 1953
Jordal Amfi 1953
Bygdøy - en idyll i storbyen 1953
Oslo sentrum 1954
Sommer på idrettsplassene 1954
Sommerparadiset 1954
Velkommen til Oslo 1955
Studenter og folkeopplysning 1957
Oslo-fjorden vår badeplass? 1958
Fra lek til hærverk 1958
Ski-konkurransens hovedstad 1958
Oslofjorden og småbåtene 1961
Hallo vikings! 1964
Oslo 1964
Sommer-Oslo fra morgen til kveld 1966
+ ekstramateriell

Regi

Bjarne Stokland/Nils R. Müller
Einar Førberg
Ulf Greber
P.G. Jonson
Erik Løchen
Knut Vidnes
Erik Borge
Toni E. Toneff
Per Hohle
Edith Carlmar
Sigvald Maartmann Moe
Sigvald Maartmann-Moe
Norsk Film AS
Sigvald Maartmann-Moe
Ulf Balle Røyem
Albert W. Owesen
Ulf Balle Røyem
Titus Vibe-Müller
Helge M. Strand
Thorleif Schjelderup
Sigurd Agnell
Per Gunvall
Jørgen Roos
Kaarlo Nuorvala

Glade gutter på fjorden. Coverbildet på den nye DVD-en med Oslo-filmer er hentet fra Obos-bladet nr 2 1959.

B

Returadresse:
Oslo byarkiv
Maridalsveien 3
0178 Oslo

Oslo kommune
Kultur- og idrettsetaten
Byarkivet